

23.12.2019

POL-2019-34669

Voimassaoloaika

1.1.2020 - 31.12.2024

Säädöseruste

Laki poliisin hallinnosta (110/1992) 4 §

Poliisilaki (872/2011)

Esitutkintalaki (805/2011)

Pakkokeinolaki (806/2011)

Lastensuojelulaki (417/2007)

Laki lapseen kohdistuneen seksuaalirikoksen
selvittämisen järjestämisestä (1009/2008)

Muuttaa/Kumoo

Ohje 2020/2013/5071, 28.11.2013 Lapsi
asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja
esitutkinnassa

Määräys 2020/2013/5072, 28.11.2013 Poliisin,
lastensuojelu-viranomaisten ja muiden
viranomaisten yhteistoiminta koskien
lastensuojelulain mukaista ilmoitusvelvollisuutta

Kohderyhmät

Poliisi

Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa

Sisällys

1 Johdanto	3
1.1 Yleistä	3
1.2 Lapsi	3
1.3 Lapsen kohtaaminen ja kohtelu	4
1.4 Lapsi ja poliisin ennalta estävä toiminta	8
1.5 Poliisin, muiden viranomaisten ja yhteisöjen sekä järjestöjen kanssa tehtävä yhteistyö	10
1.6 Poliisin henkilöstön työssä jaksaminen ja työnohjaus sekä posttrauma -työpajat	11
2 Lastensuojeluilmoitus	11
2.1 Yleistä	11
2.2 Poliisin ilmoitusvelvollisuus	12
Tällöin on erityisesti kysymys tilanteesta, että esitutkinta tehdään rikollisesta teosta epäiltyyn kohdistettavien lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen selvittämiseksi. Tästä kysymyksestä on tarkemmin kohdassa 6 Kuulustelunäkökohtia.	12
2.3 Lastensuojeluilmoituksesta tietojen antaminen huoltajalle	13
2.4 Poliisin velvollisuus ennakkollisen lastensuojeluilmoituksen tekemiseen	13
2.5 Lapsesta huomioita tehneen ilmoitusvelvollisuus lastensuojeluviranomaiselle	14
2.6 Lapsen kohdistuneen rikoksen ilmoitusvelvollisuus poliisille	14

3	Esitutkinnassa huomioitavat keskeiset asiat	15
3.1	Esitutinnan toimittamisvelvollisuus	15
3.2	Poliisin suorittama esiselvitys	16
3.3	Ensiapion toimenpiteiden merkitys ja lapsen alustava puhuttaminen	17
3.4	Lapsen kohdistunutta koskevan rikoksen rikosilmoituksen vastaanotto ja kirjaaminen	17
3.5	Asianomistajana olevaa lasta koskeva sääntely	18
3.6	Lapsen edunvalvonnan järjestäminen	19
3.7	Lapsen avustaminen esitutkinnassa.....	21
3.8	Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittäminen	21
4	Rikostekniset ja somaattiset tutkimukset	22
4.1	Tutkimuksen tekemisen ajankohta	22
4.2	Tutkimusten järjestämisestä terveydenhuollon tutkimusyksiköissä.....	23
4.3	Helsingin Seri-malli (seksuaalirikokset) ja sen hyödyntäminen	26
4.4	Seri -malli ja yhteistyön kehittäminen poliisissa	26
5	Pakkokeinojen käyttäminen näytön turvaamiseksi	26
5.1	Pakkokeinojen aktiivinen käyttäminen tutinnan turvaamiseksi	26
5.2	Digimaailma	27
6	Kuulustelunäkökohtia	28
6.1	Yleistä	28
6.2	Kuulustelut lapsiin kohdistuvissa rikoksissa	28
6.3	Lapsen kuulustelemisesta	29
6.4	Kuulustelutilojen asianmukaisuus.....	30
6.5	Lapsen kuulustelutilanteessa läsnä oloon oikeutetut henkilöt.....	31
6.6	Lapsen kuulustelujen tallentaminen	32
6.7	Asianosaisten kuulemisperiaate (kontradiktorinen periaate).....	33
7	Esitutkinta-aineistoon liittyviä näkökohtia	35
7.1	Loppulausunto	35
7.2	Asiantuntijalausunto lapsen kuulustelusta	35
7.3	Asiantuntijalausunto rikoksen (RL 20:6) tunnusmerkistötekijästä "on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä"	35
7.4	Asiantuntijalausunto lapselle aiheutuneista seurauksista	36
7.5	Esitutinnan päättäminen	37
7.6	Esitutkinta-aineiston salassapito	38

1 Johdanto

1.1 Yleistä

Tämä ohje käsittelee asioita, jotka poliisin tulee huomioida lapsen osalta kaikessa poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Lisäksi ohje käsittelee poliisin, muiden viranomaisten, järjestöjen ja yhteisöjen kanssa tehtävää yhteistyötä sekä siihen liittyviä oikeuksia ja velvollisuuksia lapseen liittyvissä asioissa. Ohjeen tarkoituksena on yhdenmukaistaa menettelyä alaikäisen, eli alle 18 -vuotiaan lapsen kohtaamiseen poliisitoiminnassa. Ohje on tarkoitettu lapsen kohtaamiseen riippumatta siitä, missä asemassa lapsi on tai mistä asiasta on kysymys. Ohjeessa painottuvat esitutkintaan liittyvät asiat, mutta periaatteet ovat noudatettavissa suurelta osin missä tahansa tilanteessa, jossa poliisi kohtaa lapsen. Ohjeessa on eritelty lapsen kohtaaminen rikoksen uhrin, eli asianomistajan asemassa, rikoksesta epäillyn asemassa ja rikollisesta teosta epäiltynä. Lapsi voi olla myös muussa asemassa, kuten todistajana ja silloinkin pitää jokaisessa yksittäistapauksessa kiinnittää huomioita lapsen etuun ja oikeuksiin. Erityisesti on käsitelty viranomaisten yhteistyötä lastensuojelussa ja lastensuojelulain mukaista ilmoitusvelvollisuutta. Ohjeessa on pyritty huomioimaan myös erilaiset järjestöt ja yhteisöt, jotka toimivat lapseen liittyvissä asioissa.

1.2 Lapsi

Lapsena pidetään lähtökohtaisesti alle 18 -vuotiasta henkilöä. Alle 18 -vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla (ETL 4:7). Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä.

Esitutkinnassa asianosaisia ovat (ETL 2:5):

1. asianomistaja;
2. rikoksesta epäilty;
3. muu henkilö, jonka oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa.

Lapsiin kohdistuvissa rikoksissa huoltaja, joka ei voi edunvalvojan määräämisen vuoksi käyttää puhevaltaa on edellä mainitun muun tahon asemassa. Asianosaisen huoltajaan tai edunvalvojaan, asianosaisena olevan oikeushenkilön lakimääräiseen toimielimeen tai muuhun johtoon kuuluvaan edustajaan taikka muun asianosaisen lailliseen edustajaan sovelletaan soveltuvin osin tämän lain asianosaisia koskevia säännöksiä.

Esitutkinta toimitetaan tarvittaessa myös, kun alle 15 -vuotiaan epäillään syyllistyneen rikolliseen tekoon. Näitä tilanteita ovat:

- Selvitetään, onko 15 vuotta täyttänyt ollut osallisena teossa, jolloin esitutkinnassa selvitetään kunkin epäillyn osalta esitutkinnassa selvitettävät seikat (ETL 1:2) mukaisesti.
- Pyritään teolla menetetyin omaisuudella saamiseksi takaisin tai asianomistajan vahingonkorvausoikeuden toteuttamiseksi, kun asianomistaja pyytää. Esitutkinta voidaan toimittaa, vaikka asianomistajarikoksen asianomistaja ei ole esittänyt rangaistusvaatimusta (ETL 3:4).
- Selvitetään menettämis-seuraamuksen edellytyksiä.

- Esitutkinnan toimittaminen on tarpeen epäiltyyn kohdistettavien lasten-suojelutoimenpiteiden tai muun epäilyn etuun liittyvän selvittämistarpeen vuoksi.

Edellä mainitut perusteet ovat rinnakkaisia vaihtoehtoja toisilleen, kuten säännöksestä on havaittavissa.

1.3 Lapsen kohtaaminen ja kohtelu

Lapsen oikeuksien perustana on YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (LOS)

Sopimus (LOS) on hyväksytty vuonna 1989 YK:n yleiskokouksessa ja Suomessa vuonna 1991 (SopS 59 ja 60/1991).¹ Se on lapsen oikeuksien kannalta sopimusvaltioita velvoittava sopimus, joka asettaa valtiolle velvoitteen kunnioittaa ja noudattaa siinä taattuja lapsen oikeuksia. Suomi on saattanut oman lainsäädännön vastaamaan tämän sopimuksen velvoitteita.

Jos henkilön iästä ei ole varmuutta ja on syytä epäillä hänen olevan lapsi, niin poliisi on velvollinen olettamaan uhrin olevan lapsi. (LOS 24 artikla 2 kohta). Tämä tarkoittaa sitä, että epävarmassa tilanteessa henkilöä kohdellaan lapsena, kunnes toisin osoitetaan.² Tällainen konkreettinen tilanne voi tulla esille esimerkiksi ihmiskaupparikoksissa. Samoin tilanteessa, jossa asianomistajan tai epäilyn henkilöllisyyden selvittäminen on haastavaa ilman luotettavia henkilöllisyyspapereita tai niissä olevien epäselvyyksien vuoksi.

Lapsiasiaavaltuutetun verkkosivuilta on löydettävissä tämän kansainvälisen sopimuksen selkokielinen esite.³ Siinä on kuvattu lapselle kuuluvia oikeuksia, joita viranomaistoiminnassa tulee noudattaa:

1. Kaikki lapset ovat yhdenvertaisia eli samanarvoisia.
2. Lapsella on oikeus saada hyvä elämä.
3. Lapsen etu on tärkeintä, kun päätetään lapsen asioista.
4. Lapsen mielipide pitää selvittää hänen asioistaan päätettäessä.
5. Vanhemmilla on tärkein vastuu lapsen hoitamisesta.

Esitutkintalaki

Alle 18 -vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla (ETL 4:7). Erityisesti on huolehdittava siitä, ettei tutkintatoimenpiteistä aiheudu hänelle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Saman sisältöinen velvoite ilmenee sekä Suomen perustuslain 6 §:ssä että lapsen oikeuksista annetun yleissopimuksen 3 artiklassa.

¹ Laki lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä (1129/1991) ja asetus lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen voimaansaattamisesta sekä yleissopimuksen eräiden määräysten hyväksymisestä annetun lain voimaantulosta (1130/1991).

² Vaikka esitutkintalaissa ei ole tällaista sääntelyä, lapsen oikeuksista annetun yleissopimuksen mukainen velvoite otetaan huomioon, lain esitöissä HE 66/2015 vp s. 35 todetulla tavalla.

³ Samalta verkkosivulta on löydettävissä lapsille suunnattu esite sopimuksesta, ks.

<http://lapsiasia.fi/lapsen-oikeudet/>

Alle 18 -vuotiaisiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille. Tämä ei tarkoita, että kaikki lapseen kohdistuneen rikoksen tutkintatoimet tulisi antaa näille tutkijoille, vaan myös muut tutkintaryhmään kuuluvat voivat tehdä muita asiaan liittyviä tutkintatoimenpiteitä, jotta tehtävään erityisesti perehtynyt tutkija voi keskittyä asiassa omaamaansa perehtyneisyyttä edellyttäviin asioihin ja tehtäviin.

Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa on huomioitava kaikkien esitutkintatoimenpiteiden merkitys rikosasian aineellisen totuuden tavoittelussa. Lapsen kuulustelun erityisaseman lisäksi muiden esitutkintatoimenpiteiden huolimattomuudet eivät saa vaarantaa aineellisen totuuden tavoittelua. Näin voi tapahtua, jos muden esitutkintatoimenpiteiden toimittamiseen ei kiinnitetä riittävästi huomiota. Lähtökohtana on, että kaikki toimijat lapsiin kohdistuvissa rikoksissa ovat asiantuntevia, ettei esitutkinnan puutteellisuus joltakin osin kavenna asian todistelumatериаalia (KKO 2004:60, kohta 33).

Poliisiin on tarvittaessa neuvoteltava lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa siitä, voidaanko alle 18 -vuotiaaseen kohdistaa tutkintatoimenpiteitä.

Rikoksesta epäillyn asemassa olevan lapsen osalta on huomioitava nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annettu sääntely ja sen aiheuttama ilmoitusvelvollisuus esitutkinnan aloittamisen jälkeen. Tavoitteena on lapselle määrättävään seuraamukseen liittyvien tukitoimien järjestäminen. Esitutkinnassa lapsen ollessa asianosainen, sääntely perustuu muun muassa esitutkintalain ja pakkokeinolain sääntelyyn.

Poliisi kohtaa lapsen monenlaisissa tehtävissä. Tässä ohjeessa esille tuodut lapsen oikeudet koskevat kaikkea poliisitoimintaa, vaikka ohjeessa keskitytään esitutkintaan. Lapsen kohtaamiseen voi liittyä myös rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu (Poliisihallituksen ohje POL-2018-41886).

Lapsen hyvinvointi on otettava aina huomioon poliisin ennalta estävässä toiminnassa, esitutkintaa edeltävässä esiselvityksessä, esitutkinnassa, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden yhteydessä, onnettomuustilanteessa sekä erityisesti kotihälytystilanteessa. Poliisiin on aina varmistettava, että lapsen tilanne ja olosuhteet jatkuvat kohtaamisen jälkeen turvallisina ja lapsen edun mukaisesti.

Lähisuhde- ja perheväkivalta on aina uhka lapsen hyvinvoinnille, vaikka väkivalta ei kohdistuisi lapseen. Lapsen kohtaamistilanteessa tulee kiinnittää huomiota fyysisen väkivallan lisäksi henkiseen väkivaltaan, seksuaaliseen hyväksikäyttöön ja muuhun kaltoin kohteluun sekä lapsen kehitystarpeiden (emotionaalinen, fyysinen, kognitiivinen ja sosiaalinen) laiminlyönteihin. Poliisia velvoittaa rikosuhridirektiivi (2012/29/EU).

Lapsi pitää ottaa huomioon kaikessa poliisitoiminnassa, vaikka tämä ei olisi paikalla akuutissa tilanteessa, esim. kotihälytystehtävällä.

Lapsen ollessa rikoksesta epäiltyinä tai rikollisesta teosta epäiltyinä, hänen kohtaamisessa tulee kiinnittää erityistä huomiota. Poliisia velvoittaa lapsidirektiivi (2016/800/EU).

Uhri- ja lapsidirektiivistä ilmeneviä lapsen kohtaamisen periaatteita on noudatettava kaikessa lapsen kohtaamisessa. Lapsidirektiivissä esille tuotu vanhempainvastuunkantajaa koskeva sääntely edellyttää, että lapsella on rikoksesta epäillyn tai rikollisesta teosta epäillyn asemassa ollessaan läsnä joku aikuinen huolehtimassa lapsen oikeuksista.

Lastensuojelulaki

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun (LSL 1 §). Lastensuojelutoimenpiteet liittyvät usein poliisin käsiteltävänä olevaan asiaan. Jokaisen poliisin on tärkeää tutustua lastensuojelun toiminnan keskeisiin periaatteisiin, jotta viranomaisten välinen yhteistyö on mahdollisimman sujuvaa.⁴

Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (ns. Lanzaroten sopimus, 2011)⁵

Tämä sopimus pyrkii torjumaan lasten seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä. Sopimuksen 35 artiklassa käsitellään lapsen kuulustelamista. Lasten haastattelujen tulee tapahtua viiveettä ja tiloissa, jotka ovat tähän tarkoitukseen suunniteltuja ja sopivia. Aihepiiriin koulutetun ammattilaisen ja mielellään saman henkilön (jos mahdollista) tulisi tehdä haastattelut. Haastattelujen määrä on rajattu minimiin ja lapsen mukaan haastatteluun saa tulla oikeudellinen edustaja tai lapsen valitsema aikuinen, jos tämän osalta ei ole tehty päinvastaista perusteltua päätöstä.

Euroopan neuvoston lapsiystävällisen oikeuden suuntaviivat (2010)⁶

Euroopan neuvoston lapsiystävällisen oikeuden suuntaviivoissa annetaan erilaisia suosituksia oikeusprosessien järjestämisestä lapsen edun mukaisesti. Ohjeistuksessa suositellaan muun muassa rajaamaan lapsen kontakteja oikeusprosessin aikana. Tämä tarkoittaa sitä, että lapsen ei tarvitse selittää samaa tarinaa montaa kertaa peräkkäin eri viranomaisille. Mitä enemmän ihmisiä lapsi kohtaa tutkinnan aikana, sitä stressaavammaksi tilanne muuttuu ja lapsi saattaa myös kokea, että hänen tarinaansa ei uskota ja että hänen täytyy parannella sitä, koska se ei ole tarpeeksi hyvä. Tämä voi saada lapsen tuntemaan, että prosessi on hyödytön.

Haastattelu- ja myös odottamistilat lapsiystävällisessä ympäristössä tulee järjestää mahdollisuuksien ja tarkoituksenmukaisuuden rajoissa ohjeistuksen 62 pykälän mukaan. Samoin kehoitetaan selvittämään mahdollisuuksia

⁴ Lastensuojelun käsikirjasta voi tutustua aihepiiriin, ks. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>

⁵ Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (ns. Lanzaroten sopimus, 88/2011), verkkosivulla: <https://www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/2011/20110088>

⁶ Euroopan neuvoston lapsiystävällisen oikeuden suuntaviivat (2010), verkkosivulla: <https://rm.coe.int/16806a453d>

lapsiystävällisen ympäristön käyttämiseen, kuten ohjeistuksen 74 pykälässä mainitaan.

Yhtenä toimenpiteenä linjataan perustettavaksi lapsiystävällisiä keskuksia, joissa lapsia haastateltaisiin ja tehtäisiin tarvittavat lääketieteelliset tutkimukset sekä jossa he saisivat tarvitsemansa terapeuttiset palvelut (vrt. Barnahus-hanke⁷, joka on aloitettu 3.6.2019).

Direktiivi rikoksen uhrin oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista (rikosuhridirektiivi, 2012)⁸

Direktiivi rikoksen uhrin oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista velvoittaa ottamaan huomioon jokaisen rikoksen uhrin näkökulman laajemmin.

Yhteydenpito toimivaltaisiin viranomaisiin olisi tehtävä mahdollisimman vaittomaksi, samalla kun viranomaisten ja uhrin välistä tarpeetonta yhteydenpitoa rajoitetaan esimerkiksi tallentamalla kuulustelut videolle ja sallimalla tallenteen käyttö tuomioistuinkäsittelyssä (direktiivin 53 kohta).

Oikeusalalla toimivien käyttöön olisi asetettava mahdollisimman laaja toimenpidevalikoima, jotta voidaan välttää aiheuttamasta uhrille tuomioistuin-käsittelyn aikana ahdistusta erityisesti sen johdosta, että hän joutuu katsekontaktiin rikosentekijän tai tämän perheen tai rikoskumppanien taikka yleisöön kuuluvien kanssa. Tätä varten jäsenvaltioita olisi rohkaistava ottamaan erityisesti tuomioistuinrakennuksissa ja poliisiasemilla käyttöön toteuttamiskelpoisia ja käytännönläheisiä toimenpiteitä, joiden avulla tilat voidaan varustaa erillisten sisäänkäyntien ja uhreja varten olevien odotustilojen kaltaisilla ominaisuuksilla. Lisäksi jäsenvaltioiden olisi mahdollisuuksien mukaan järjestettävä rikosoikeudelliset menettelyt siten, että vältetään uhrin ja hänen perheenjäsentensä sekä rikosentekijöiden kohtaaminen, esimerkiksi kutsumalla uhrin ja rikosentekijät kuultavaksi eri aikoina.

Asianmukaisen avun, tuen ja suojelun antaminen rikoksen uhreille edellyttää julkisten palvelujen yhteen sovitettua toimintaa ja osallistumista hallinnon kaikilla tasoilla: unionin tasolla sekä kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla (direktiivin 62 kohta). Uhreja olisi autettava löytämään toimivaltaiset viranomaiset ja kääntymään näiden puoleen, jotta vältetään toistuva tukipalvelujen piiriin ohjaaminen. Jäsenvaltioiden olisi harkittava ”yhden yhteyspisteen” kehittämistä rikosoikeudellisiin menettelyihin osallisina olevien uhrien moninaisten tarpeiden käsittelyä varten; näihin tarpeisiin kuuluu tarve saada tietoa, apua, tukea, suojelua ja korvauksia.

Edellä mainitut kohdat puhuvat sen puolesta, että tilaratkaisuihin panostaminen sekä saumattomasti toimiva viranomaisyhteistyö ovat kaikkien rikoksen uhrien kannalta hyvin olennaisia asioita. Myös tässä direktiivissä maini-

⁷ <https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/barnahus-hanke>

⁸ Direktiivi rikoksen uhrin oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista (2012) löydät tietoa oikeusministeriön verkkosivuilta: <https://oikeusministerio.fi/rikoksen-uhreja-koskevat-asiat>

taan ”yhden yhteyspisteen” kehittämistä, joka viittaa mm. Barnahus -mallin kaltaiseen toimintaan.

1.4 Lapsi ja poliisin ennalta estävä toiminta

Poliisin tehtävät on määritelty Poliisilaissa, jonka 1 §:n mukaan poliisin tehtävänä on oikeus- ja yhteiskuntajärjestyksen turvaaminen, kansallisen turvallisuuden suojaaminen, yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä rikosten ennalta estäminen, paljastaminen, selvittäminen ja syyteharkintaan saattaminen. Poliisi toimii turvallisuuden ylläpitämiseksi yhteistyössä muiden viranomaisten sekä yhteisöjen ja asukkaiden kanssa ja huolehtii tehtäviinsä kuuluvasta kansainvälisestä yhteistyöstä.

Poliisin ennalta estävän työn strategia 2019 - 2023 ⁹

Poliisin ennalta estävä työ on määritelty seuraavasti: Poliisin ennalta estävällä työllä tarkoitetaan suunnitelmallisia ja johdettuja toimia, joilla estetään rikoksia, turvallisuutta heikentäviä häiriöitä ja muita ihmisten turvallisuuden ja turvallisuuden tunteeseen vaikuttavia ei-toivottuja tapahtumia. Poliisi toimii ratkaisulähtöisesti yhteistyössä eri viranomaisten, järjestöjen ja yhteisöjen kanssa. Ennalta estävä toiminta on tietojohtoista ja sen toteutumisesta ja tuloksista raportoidaan säännöllisesti viranomaisille, yhteistyökumppaneille ja asukkaille. Poliisin ennalta estävän työn strategiassa on määritelty toiminnan kohteet, keskeinen kirjaus on:

Toimitaan lasten, nuorten ja heidän vanhempiansa kanssa.

Lapset ja nuoret ovat tulevia aikuisia, ja perusta luottamukselle poliisin luodaan varhain. Lapsuuden ja nuoruuden kokemukset poliisista luovat pohjan asenteille poliisia kohtaan myös aikuisena. Jos poliisin ja nuorten kohtaaminen tapahtuu vain tilanteissa, jotka ovat nuoren kannalta epämiellyttäviä ja kielteisiä, voi tämä synnyttää epäluottamusta ja negatiivista suhtautumista poliisiin. Poliisin tulee myös ymmärtää nuorten kieltä säilyttäen samalla poliisin rooli ja asema. Kansainvälisten tutkimusten mukaan suomalaisten nuorten luottamus poliisiin on edelleen korkealla. Tulos kuvastaa hyvin nuorten suuren, hyvinvoivan enemmistön asenteita ja mielipiteitä. Samalla vähemmistöryhmiin, kuten eri etnisiin ja uskonnollisiin vähemmistöihin ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten luottamus poliisiin voi olla huomattavasti yleistä tasoa alhaisempi. Harvaan asutuille alueille on muodostunut pieniä nuorten ryhmiä, jotka eivät enää luota poliisiin vanhempiansa tapaan, ja myös erilaisiin väkivaltaisiin ääriryhmiin kuuluvat tai näitä tukevat nuoret kokevat poliisin usein vihollisenaan. Vanhempien luottamus tai epäluottamus poliisiin ja laajemmin yhteiskuntaan periytyy usein lapsille, ja vanhempien kanssa toimimalla voidaan vahvistaa myös lasten ja nuorten luottamusta poliisiin.

⁹ ENSKA - Poliisin ennalta estävän työn strategia on löydettävissä verkkosivulta:

<https://valtioneuvosto.fi/documents/1410869/4024872/Poliisin+ennalta+est%C3%A4v%C3%A4n+ty%C3%B6n+strategia+2019-2023.pdf/aee0d1f5-8fc9-fac6-1e60-68c0374e296f>

Poliisin ennalta estävän työn strategiassa on määritelty strategiset linjaukset. Keskeinen kirjaus on:

Poliisi on läsnä ja näkyy nuorten keskuudessa sekä toimii yhteistyössä vanhempien ja nuorten elämän tärkeiden aikuisten kanssa.

Poliisin ennalta estävässä toiminnassa huolehditaan siitä, että poliisi kohtaa nuoria ja heille syntyy positiivisia kohtaamisia, jotka vahvistavat nuorten luottamusta poliisiin. Nuoria kohdataan yhteistyössä muiden viranomaisten, järjestöjen ja yhteisöjen edustajien kanssa. Poliisi osallistuu suunnitellusti esimerkiksi urheilutapahtumiin ja muihin nuorten kokoontumisiin. Poliisi huolehtii siitä, että ei synny lähiöitä, joissa poliisia ei käytännössä koskaan näy. Myös kaupunkikeskusten ulkopuolella poliisin ja nuorten yhteys säilyy. Poliisin toiminta sosiaalisessa mediassa tukee poliisin läsnäoloa ja lähestyttävyyttä. Poliisi menee sinne, missä nuoria on.

Ankkuritoiminta

Ankkuritoiminnan tavoitteena on nuorten rikoskierteen katkaisu varhain. Rikoksilla oirehtivat nuoret ovat usein myös rikosten uhreja. Ankkuritoiminnalla tarkoitetaan moniammatillista yhteistyötä, joka kohdistuu lasten ja nuorten (alle 18 -vuotiaat) hyvinvoinnin edistämiseen ja rikosten ennalta estämiseen. Lisäksi ankkuri pyrkii ehkäisemään väkivaltaista radikalismia ja ekstremismia ilman ikärajoja. Ankkuritoimintaa toteutetaan moniammatillisessa tiimissä, johon voi kuulua asiantuntijoita muun muassa poliisista, sosiaali-, terveys- ja nuoriso- sekä koulutoimesta.

Ankkuritoiminnan tehtävänä on tarjota nuorelle ja hänen perheelle yksilöllistä ja kokonaisvaltaista tukea varhaisessa vaiheessa ja tarvittaessa ohjata hoidon, palveluiden ja tuen piiriin muille asiantuntijoille. Ankkuritoiminta järjestetään paikallisesti tai alueellisesti siten, että se vastaa alueen tarpeisiin ja erityispiirteisiin, mutta perustuu yhteisille kansallisille toimintaperiaatteille ja tavoitteille. Moniammatillinen yhteistyö perustuu yhteisesti sovittuihin ja pysyviin rakenteisiin. Ankkuritoiminta liittyy jokaisessa poliisilaitoksessa keskeisesti poliisin ennalta estävän toiminnan johdettuihin rakenteisiin.

Ankkuritoiminnan käsikirja ¹⁰

Ankkuritoiminnankäsikirja perustuu tutkimus- ja kehittämishankkeessa tuotettuun tietoon. Käsikirja on toteutettu yhteistyössä valtakunnallisen ankkuritoiminnan kehittämisryhmän, sisäministeriön, poliisihallituksen ja Itä-Suomen yliopiston kanssa. Se on rahoitettu Euroopan sisäisen turvallisuuden rahaston tuella.

Houkuttelu (Grooming yms.) sosiaalisessa mediassa

Lasten houkuttelu seksuaalisiin tarkoituksiin, eli niin sanottu grooming, on lisätty rikoslakiin (RL 20:8 b §) vuonna 2011. On tärkeää huomata, että rikoslain pykälänä grooming tarkoittaa sellaista houkuttelua, joka ei vielä täy-

¹⁰ Ankkuritoiminnan käsikirja verkkosivulla: <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161483>

tä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön (RL 20:6 §) tunnusmerkistöä, eli ei ole vielä selkeästi seksuaalista. Seksuaalisista asioista keskusteleminen tai sellaisten ehdottelu aikuiselta lapselle täyttää kuitenkin lähes aina suoraan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistön.

1.5 Poliisin, muiden viranomaisten ja yhteisöjen sekä järjestöjen kanssa tehtävä yhteistyö

Poliisiin tulee tehdä muiden viranomaisten kanssa yhteistyötä. Yhteistyön tekemistä ei tule nähdä omaa työtä haittaavana, vaan sitä tukevana. Yhteistyöstä ja siihen liittyvistä kumppaneista tulee sopia paikallisesti.

Lapseen liittyvissä asioissa on olemassa erilaisia yhteistyö- ja yhdessä tekemisen muotoja, joita toteutetaan poliisissa tulosohtauksen mukaisesti muun muassa ennalta estävän toiminnan johdettujen rakenteiden ja ankkuritoiminnan puitteissa. Yhteistyön virittämiseksi eri tahojen kanssa tulee hyödyntää ja kehittää näitä valmiita malleja ja pyrkiä samalla siihen, että yhteistyön lisäksi rakenteita kehitetään niin, että eri toimijat voisivat yhteistyön lisäksi tehdä konkreettisesti yhdessä työtä (vrt. ankkuritoiminta).

Poliisilaitosten tulee huolehtia siitä, että niillä on toimivat ja johdetut rakenteet liittyen lapsia koskevaan poliisitoimintaan ja esitutkintaan sekä viranomaisten yhteistoimintaan lastensuojelussa. Tämän kokonaisuuden varmistamiseksi poliisilaitosten tulee sopia ilmoitusmenettelyyn liittyvistä käytännön toimenpiteistä alueensa kaupunkien ja kuntien lastensuojeluviranomaisten kanssa. Tavoitteena on varmistaa, että lapsen kohdistuneen rikoksen selvittäminen tai muu tarvittava toimenpide käynnistyy poliisin osalta aina ilman aiheetonta viivytystä.

Lapsiin kohdistuneet väkivalta- ja seksuaalirikokset ovat aina vaativaa esitutkintaa, jolloin tutkinta tulee lähtökohtaisesti suorittaa tiiminä tai parityöskentelynä. Tässä työssä poliisin viranomaisyhteistyö lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikön ja oikeuspsykologian yksikön kanssa on välttämätöntä.¹¹

Lisäksi näiden rikosten tutkinnan yhteydessä tietojen vaihto tietojenvaihtosääntöjen puitteissa sosiaaliviranomaisen kanssa on välttämätöntä, että puolin ja toisin on tiedossa asiakokonaisuuteen vaikuttavat seikat.¹²

Poliisiin ja syyttäjän yhteistyö on välttämätöntä rikoksissa, joissa lapsi on asianosaisena tai todistajana. Poliisihallitus on antanut asiassa erillisen ohjeen¹³ (POL-2018-50758). Ohjeessa kuvataan poliisin ja syyttäjän yhteistyön menettelyjä mm. lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen esitutkinnassa. Sen lisäksi, että esitutkintayhteistyön käynnistäminen lasta koskien saattaa pohjautua useaan ohjeessa mainittuun perusteeseen, on ilmoittaminen erityisesti säädetty tehtäväksi tilanteissa, joissa tutkittavaan rikokseen liittyy lapsen kohdistunut vähäistä vakavampi väkivaltarikos, seksuaalirikos tai muu lapsen oikeuksia merkittävästi loukkaava rikos.

¹¹ Internet-sivu, <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>

¹² Ks. laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 18 §.

¹³ Poliisihallituksen ohje (POL-2018-50758) Syyttäjälle ilmoitettavat rikosasiat, ilmoitusmenettely ja syyttäjän toimenpiteet

Poliisi tekee yhteistyötä terveydenhuollon kanssa ja esimerkiksi erilaiset somaattiset tutkimukset ja niistä saatavat lausunnot ovat tärkeää kirjallista todistelua myös lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa. Tämän näytön varmistamiseksi yhteistyön tekemisestä tulee sopia paikallisesti. Terveydenhuollon internet-sivuilta on löydettävissä ajankohtaista tietoa, jota voi hyödyntää myös asioista paikallisesti sovittaessa.¹⁴

Lapsen ollessa rikosasian asianosaisena tai todistajana, poliisin tulee tehdä yhteistyötä myös Rikosuhripäivystyksen (RIKU) kanssa. RIKU tuottaa uhrien tukipalveluja kaikille rikoksen uhreille ja uhrien läheisille, kuten aihepiiriä koskevasta ohjeesta voidaan havaita.¹⁵ RIKU:n rooli on muuttunut ja monipuolistunut, kuten sen verkkosivuilta on todettavissa.¹⁶

1.6 Poliisin henkilöstön työssä jaksaminen ja työnohjaus sekä posttrauma -työpajat

Poliisilaitosten ja poliisin yksiköiden tulee huolehtia henkilöstönsä työhyvinvoinnista ja jaksamisesta, liittyen henkisesti kuormittaviin työtehtäviin ja huomioida asiakokonaisuus myös työterveyshuollon yhteydessä ja järjestää työntekijälle tarvittavaa työnohjausta, purkukeskusteluita sekä ohjata tarvittaessa post-traumatyöpajaan tai muun tarvittavan tuen piiriin.

Työssä jaksamista lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa voidaan parhaiten edesauttaa noudattamalla tiettyjä toimintamalleja. Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnan tekeminen tiimityöskentelynä ja yksittäisen lapsen kuulustelun osalta parityöskentelynä tukee jaksamista. Työnohjauksen järjestäminen lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaa toimittaville on välttämätöntä. Tämän tyyppisten rikosten tutkiminen on erityisen kuormittavaa, ja siksi työnohjauksessa käyminen säännöllisesti on välttämätöntä. Poliisilaitosten ja poliisin yksiköiden tulee huolehtia tarvittavasta säännöllisestä työnohjauksesta.

2 Lastensuojeluilmoitus

2.1 Yleistä

Lastensuojelulain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvu-ympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Lastensuojelulain mukainen ilmoitusvelvollisuus koskee myös poliisia.

Poliisilaitosten tulee luoda rakenteellisia yhteistyöverkostoja lastensuojeluviranomaisten kanssa ja käydä aktiivista keskustelua asiaan liittyen käytännön työn tukemiseksi.

Lastensuojelulain (417/2007) ilmoitusvelvollisuutta käsittelevien 25 §:n ja 25 d §:n sisältöä noudatetaan vakiintuneen soveltamiskäytännön mukaisesti. Lastensuojeluasiakkuuden alkamista käsittelevään lainsäädäntöön (LSL 5 luku) tulee perehtyä sillä tasolla, että poliisi ymmärtää ne toimenpiteet, joita lastensuojeluasiakkuus tarkoittaa. Tämä tarkoittaa mm. sitä, että

¹⁴ Internet-sivu, <https://www.valvira.fi/terveydenhuolto>

¹⁵ Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu POL-2018-41886.

¹⁶ Internet-sivu, <https://www.riku.fi/fi/etusivu/>

poliisiin tulisi ymmärtää, milloin lasten kiireellinen sijoittaminen yms. toimenpiteet ovat ajankohtaisia.

2.2 Poliisin ilmoitusvelvollisuus

Poliisilla on velvollisuus ilmoittaa sosiaalitoimen lastensuojelutyöntekijälle lapsen mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta (LSL 25 §). Poliisilla on velvollisuus salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittaa kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Näitä tilanteita ovat esimerkiksi seuraavat:

- Lapsi on rikoksen asianomistajana.
- Lapsi on rikoksesta epäiltynä rikoksesta, jonka tekemisen hetkellä hän on ollut 15 -vuotta täyttänyt, mutta alle 18 -vuotias.
- Lapsi on epäiltynä rikollisesta teosta, jonka tekemisen hetkellä hän on ollut alle 15 -vuotias.¹⁷

Lastensuojeluilmoitus tulee tehdä matalalla kynnyksellä. Ilmoitusta ei tarvitse tehdä, jos on täysin varmaa, ettei lapsella ole lastensuojeluntarvetta. Tässä arvioinnissa ei voi kuitenkaan tehdä ratkaisua sillä perusteella, että henkilö (esim. huoltaja) antaa luotettavan vaikutelman. Lähtökohtana on, ettei poliisi voi aina tietää täydellä varmuudella, joten akuuteissa tilanteissa lastensuojeluilmoitus tehdään aina edellä mainituissa tilanteissa. Konsultointi lastensuojeluviranomaisten kanssa on suositeltavaa ja nämä käytännöt tulee sopia paikallisesti.

Ilmoitus tulee tehdä kaikissa niissä tilanteissa, joissa poliisin tietoon tulee mahdollinen lastensuojelutarve ja edellytykset ilmoitukselle täytyvät. Tällainen tilanne on esim. perheen sisäinen lähestymiskieltoprosessi, joka on aiheuttanut poliisiin tehtävän. Lastensuojeluilmoitus tehdään myös tilanteissa, jossa tapahtumahetkellä (esim. kotihälytystehtävä) lapset ovat nukkumassa, poissa tms.

Poliisiin tulee varmistaa, että lastensuojeluilmoitus tehdään. Jos paikallisesti on sovittu, että lastensuojeluilmoitus tehdään suullisesti, sen dokumentoinnista ja oikeusvarmuuden toteutumisesta tulee myös sopia. Suullisen ilmoituksen jälkikäteinen todentaminen on haastavaa ja siksi suositeltavaa on, että lastensuojeluilmoitus vahvistetaan aina kirjallisesti suullisen ilmoituksen jälkeen. Tietojärjestelmiin ja esitutkintapöytäkirjaan tehdään asianmukainen merkintä lastensuojeluilmoituksen tekemisestä.

Ilmoitukseen voidaan liittää valokuvia ja videomateriaalia yms. Tämä on tarpeen tilanteissa, jossa lapsen hoidon, huolenpidon tarve tai kehitystä vaarantavat olosuhteet ovat kuvaamalla todennettavissa. Ilmoituksen aiheiston ja dokumentoinnin (mm. valokuvat) salassa pidettävyys tulee myös huomioida. Kysymyksessä ovat julkisuuslain 24.1 § 26 kohdan ja/tai 32 kohdan perusteella salassa pidettävät tiedot. Lastensuojeluilmoitus teh-

¹⁷ Tällöin on erityisesti kysymys tilanteesta, että esitutkinta tehdään rikollisesta teosta epäiltyyn kohdistettavien lastensuojelutoimenpiteiden tarpeen selvittämiseksi. Tästä kysymyksestä on tarkemmin kohdassa 6 Kuulustelunäkökohtia.

dään kaikissa tapauksissa, vaikka poliisi tai muu viranomainen olisi jo tehnyt ilmoituksen ja asia olisi tiedossa.

Lastensuojeluilmoituksen tekeminen voi olla ajankohtaista myös poliisin lupapalveluissa lasta koskevassa asiassa. Esimerkiksi lapsen passihakemus voi edellyttää joissain huoltajuuteen liittyvissä asioissa lausuntoa sosiaaliviranomaisilta. Asiassa voi käydä ilmi, että lasta voidaan käyttää huolto- yms. riidan välikappaleena. Näissä yhteyksissä poliisiin tulee konsultoida lastensuojeluviranomaisia matalalla kynnyksellä.

Sosiaalityöntekijä tekee arvion tarvittavista jatkotoimenpiteistä lapsen edun turvaamiseksi. Poliisiin tulee tehdä eri viranomaisten kanssa lainsäädännön puitteissa säännöllistä yhteistyötä ja käydä yleisellä tasolla jatkuvaa ammatillista keskustelua. Tapauskohtaisesti tätä keskustelua tulee käydä myös yksittäisissä asioissa parhaan mahdollisen lopputuloksen ja lapsen edun turvaamiseksi.

2.3 Lastensuojeluilmoituksesta tietojen antaminen huoltajalle

Lastensuojeluilmoituksen tekemisestä kerrotaan lapsen huoltajalle paikallisesti sovittujen käytäntöjen mukaisesti. Lastensuojeluviranomaista velvoittava lainsäädäntö velvoittaa heitä ilmoittamaan asiasta lapsen huoltajalle, ellei ilmoituksen siirtämistä koskevaa tarvetta huomioida. Poliisiin tulee aina varmistaa, ettei tutkintaa vaaranneta tilanteissa, joissa huoltajaa tai muuta läheistä epäillään rikoksesta. Tämä edellyttää tiivistä yhteistyötä ja keskustelua sekä ennakoon sovittuja käytäntöjä.

2.4 Poliisin velvollisuus ennakollisen lastensuojeluilmoituksen tekemiseen

Ennakollinen lastensuojeluilmoitus tehdään ennen lapsen syntymää. Poliisilla on salassapitosäännösten estämättä velvollisuus tehdä ennakollinen lastensuojeluilmoitus, jos on perusteltua syytä epäillä, että syntyvä lapsi tulee tarvitsemaan lastensuojelun tukitoimia välittömästi syntymänsä jälkeen.

Ennakollinen lastensuojeluilmoitus on tehtävä, jos poliisi kohtaa raskaana olevan alkoholin, huumausaineiden tai muiden aineiden vaikutuksen alaisena. Tilanne voi olla käsillä, jos raskaana oleva on muutoin sellaisessa kunnossa, että syntyvä lapsi olisi lastensuojelun tukitoimien tarpeessa välittömästi syntymänsä jälkeen.

Kiireellisissä tapauksissa päivystävän sosiaaliviranomaisen on arvioitava viipymättä ennakollisen lastensuojeluilmoituksen kohteena olevien henkilöiden sosiaalipalvelujen tarve. Tämän kiireellisyyden vuoksi tieto tilanteesta tulee toimittaa kiireellisesti sosiaaliviranomaisen tietoon. Tiedon toimitaminen esimerkiksi tapahtumayötä seuraavana aamuna on jo myöhäistä, eikä kiireellisten toimenpiteiden tekeminen sosiaaliviranomaisen taholta ole enää mahdollista. Siksi tieto tilanteesta on välitettävä viipymättä jo tapahtumapaikalta päivystävän sosiaaliviranomaisen tietoon.

Yhteistyössä lastensuojelun sosiaalityöntekijän kanssa voidaan arvioida myös välittömästi lapsen syntymän jälkeen tarvittavat sosiaalipalvelut. Lastensuojeluasia tulee vireille ja lastensuojeluasiakkuus alkaa kuitenkin vasta lapsen syntymän jälkeen. Sosiaaliviranomaiset pystyvät yhteistyössä ras-

kaana olevan kanssa arvioimaan mahdollisia tukitoimia raskauden aikana, ettei lastensuojeluasiakkuutta tarvitse välttämättä aloittaa.

2.5 Lapsesta huomioita tehneen ilmoitusvelvollisuus lastensuojeluviranomaiselle

Lastensuojeluilmoituksen tekemisen velvollisuus on laaja. Poliisin lisäksi monet muut eri tahot ovat velvollisia salassapitosäännösten estämättä viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Ilmoitusvelvollisuus on myös seuraavilla tahoilla:

- sosiaali- ja terveydenhuollon, opetustoimen, nuorisotoimen,
- poliisitoimen, Rikosseuraamuslaitoksen, palo- ja pelastustoimen,
- sosiaalipalvelujen tai terveydenhuollon palvelujen tuottajan,
- opetuksen tai koulutuksen järjestäjän,
- seurakunnan tai muun uskonnollisen yhdyskunnan,
- kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta annetun lain 3 §:ssä tarkoitetun vastaanottokeskuksen ja järjestelykeskuksen,
- kotoutumisen edistämisestä annetun lain 28 §:ssä tarkoitetun perheyhmäkodin ja muun asuinyksikön,
- hätäkeskustoimintaa harjoittavan yksikön tai
- koululaisten aamu- ja iltapäivätoimintaa harjoittavan yksikön

Ilmoitusvelvollisuus on edellä mainittujen tahojen palveluksessa tai luottamustoimessa olevilla henkilöillä tai vastaavissa tehtävissä toimeksiantosuhteessa tai itsenäisinä ammatinharjoittajina toimivilla henkilöillä sekä kaikilla terveydenhuollon ammattihenkilöillä.

Myös muu kuin edellä tarkoitettu henkilö voi tehdä lastensuojeluilmoituksen häntä mahdollisesti koskevien salassapitosäännösten estämättä. Tämän muun tahon ilmoittaminen on hänen harkinnassaan, eikä sillä tavalla velvollisuus kuin poliisin ja muiden edellä tarkoitettujen henkilöiden osalta.

2.6 Lapsen kohdistuneen rikoksen ilmoitusvelvollisuus poliisille

Lastensuojeluilmoituksen tekemiseen velvoitetuilla (LSL 25.1 §) henkilöillä on velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä ilmoitus poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syyt epäillä lapsen kohdistunutta rikosta (LSL 25.3 §). Ilmoitusvelvollisuus ei koske kaikkia rikoksia, vaan lapsen kohdistuneita:

- seksuaalirikoksia (RL 20 luku)
- lapsen on kohdistettu henkeen ja terveyteen kohdistunut rikos (RL 21 luku), josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

Lapsen kohdistuneessa rikosepäilyssä lastensuojeluviranomaisten ja ilmoittamiseen velvoitettujen tahojen ilmoituskynnyksen tulee olla matala. Rikosepäilyihin ja tehtyihin ilmoituksiin tulee suhtautua vakavasti. Lapsen voi kohdistua väkivaltaa kaikissa yhteiskunta- ja sosiaaliluokissa, eikä uskottavalta tuntuvan vanhemman kertomus saa ohittaa lapsen oikeuksia tulla kuulluksi asiassa. Lapsen perus- ja ihmisoikeus henkilökohtaiseen kos-

kemattomuuteen on oikeutena luonnollisesti tärkeämpi, kuin esimerkiksi hänen vanhempansa yhteiskunnallinen asema.

Epäillyn rikoksen tutkinnassa on otettava huomioon syyttömyysolettama yms. epäillyn oikeuksia turvaavat näkökohdat. Tätä suojaa antaa myös julkisuuslain sääntelemä esitutkinta- ja syyteharkintasalaisuus sekä julkisuuslain muu salassapitosäätely.

Kun lapsen epäillään joutuneen väkivallan kohteeksi ja tällaisen teon tekijäksi epäillään perheenjäsentä tai muuta läheistä, tehdään aina lastensuojeluilmoitus. Tilannetta arvioitaessa on otettava huomioon, että väkivaltaa voi esiintyä monessa muodossa (väkivalta voi olla fyysistä, seksuaalista, henkistä tai muuta kaltoinkohtelua jne.). Tarvittaessa voidaan myös konsultoida lastensuojeluviranomaista tai pyytää lastensuojeluviranomainen paikalle.

Lastensuojeluilmoitus tehdään myös silloin kun lapsi on poliisin kanssa tekemisissä liittyen esimerkiksi häiriökäyttäytymiseen, päihteisiin tai hänen epäillään tehneen rikos. Tämä tulee huomioida myös alle 15 -vuotiaan osalta, koska rikollisen teon tutkinta on mahdollinen epäiltyyn kohdistuvien lastensuojelutoimenpiteiden selvittämiseksi (ETL 3:5 §).

3 Esitutkinnassa huomioitavat keskeiset asiat

3.1 Esitutinnan toimittamisvelvollisuus

Lapsen ollessa rikosasiassa asianosaisena esitutkinta- ja pakkokeinotoimenpiteet tulee käynnistää viipymättä. Tämä velvoite on lainsäädännöllisesti vain epäillyn asemassa olevaa lasta koskeva (ETL 3:11), mutta perus- ja ihmisoikeudellinen lähtökohta edellyttää asianomistajan asemassa olevaa lasta kohdeltavan yhdenvertaisesti. Lisäksi tutkinnanjohtajan on huolehdittava esitutkintalain mukaisesta ilmoituksesta syyttäjälle mahdollisimman pian.

Koska lapsen kertomus on usein keskeinen ja jopa ainoa näyttö häneen kohdistuneessa rikosepäilyssä, esitutkintatoimenpiteet tulee suorittaa aina viipymättä. Lapsen kuuleminen pitkän ajan kuluttua epäilystä tapahtumasta voi heikentää lapsen kertomuksen laatua ja luotettavuutta. Tämä pätee lapsen kertomukseen riippumatta tämän asemasta esitutkinnassa.

Tilanteessa, jossa lapsen ja hänen puhevaltaansa käyttävän tahon välillä on intressiristiriita, edunvalvojan määrääminen esitutkintaan on välttämätöntä tehdä nopeasti, lapsen puhevaltaa käyttävän tahon määräämiseksi (ETL 4:8). Tämä koskee lasta sekä asianomistajan että epäillyn asemassa.

Lapsiin kohdistuneet väkivaltarikokset ovat vammantuottamusta lukuun ottamatta virallisen syytteen alaisia rikoksia. Virallinen syyttäjä saa nostaa syytteen lievistä pahoinpitelystä, jos teko on kohdistunut alle kahdeksatoista vuotta nuorempaan henkilöön (RL 21:16).

Lapsiin kohdistuneet lievätkin pahoinpitelyt ovat virallisen syytteen alaisia rikoksia. Poliisin on suoritettava näissäkin rikoksissa esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos tehty.

Lapsen ollessa rikoksen asianomistajana on huomattava, että virallisen syytteen alainen rikos johtaa esitutinnan käynnistymiseen asianomistajan tai hänen huoltajansa mielipiteestä riippumatta.

Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian/oikeuspsykologian yksiköt ovat poliisin konsultoitavissa sekä suullisten, että kirjallisten kannanottojen avulla. Poliisi voi pyytää etukäteen arvioimaan, voidaanko lasta kuulla esitutkinnassa esimerkiksi lapsen ikään, kehitystasoon, psyykkiseen tilanteeseen liittyvän seikan vuoksi. Lapsen oirehdinta, seksuaalinen toiminta tai aikuisten kanssa vuorovaikutuksessa syntyneet tarinat saattavat olla myös asioita, joissa lasten tarvetta tai mahdollisuutta tulla kuulluksi esitutkinnassa täytyy arvioida moniammatillisesti. Henkilökohtaisen konsultaation lisäksi voidaan järjestää yhteistyössä niin kutsuttuja seulapalaverieita, joissa kerralla arvioidaan moniammatillisesti lukuisia lapsirikosepäilyjä ja niiden vaatimia toimenpiteitä niin esitutkinnallisista, terveydenhuollollisista kuin lastensuojelullisistakin näkökulmista.

3.2 Poliisin suorittama esiselvitys

Esiselvityksen toimittaminen voi olla tarpeen ennen esitutinnan aloittamista. Silloin esitutkintaviranomaisen on tarvittaessa selvitettävä käsillä olevaan rikosepäilyyn liittyvät seikat erityisesti siten, että ketään ei aiheuttomasti aseteta rikoksesta epäillyn asemaan ja että asian sitä edellyttäessä voidaan tehdä esitutinnan toimittamatta jättämistä koskeva ratkaisu.¹⁸ Esitutinnan aloittamista edeltäviin toimenpiteisiin sovelletaan soveltuvin osin esitutkintalain säännöksiä.

Esiselvityksen aikana esitutkintaviranomainen selvittää rikosepäilyyn liittyviä seikkoja. Mikäli esitutkintakynnys ylittyy, asiasta kirjataan rikosilmoitus. Ennen rikosepäilyn varmistumista tehdään tilannekuvaa puhuttamalla eri tahoja. Tilannekuvaa tehtäessä puhuteltavan asema ei ole vielä selvinnyt, eikä rikosepäilykynnys ole ylittynyt. Kun puhuteltavan asema on selvinnyt, hänelle tehdään alustavat puhuttelut. Silloin myös kuulusteltavan aseman mukaisten ilmoitusten tekeminen on välttämätöntä. Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinta on siinä mielessä erityistä tutkintaa, ettei erilaisten tilannekuvaa selkiyttävien puhutusten tekeminen ole mahdollista. Tämä ei lapsen kuulusteluun liittyvän erityissäätelyn vuoksi ole mahdollista. Tilanteen erityisyys edellyttää muotomääräysten noudattamista näytön varmistamiseksi.

Esiselvityksen aikana ei myöskään voida tehdä kuulusteluja, vaan kuulustelujen esitutkintalain 6 ja 7 lukujen edellyttämällä tavalla, koska kuulustelujen tekeminen esitutkinnassa edellyttää, että asiasta on kirjattu rikosilmoitus. Rikosepäilyn varmistamiseksi tulee tehdä muita selvitystoimenpiteitä, että "on syytä epäillä" -kynnyksen ylittyminen varmistuu. Huomion arvoista on, että esitutkintakynnys on hyvin matalalla.

Pakkokeinojen käyttäminen ei ole mahdollista, ellei esitutkintaa ole aloitettu. Pakkokeinojen käyttämisen edellytyksenä on rikosepäily, on syytä epäillä rikosta. Asian ollessa esiselvityksessä rikosepäilyä koskeva kynnys (on

¹⁸ Näitä ratkaisuja ovat esitutinnan toimittamatta jättämistä ja lopettamista (ETL 3:9,1) tai esitutinnan rajoittamista (ETL 3:10,1) tarkoitettu ratkaisu.

syytä epäillä) ei ole ylittynyt. Siksi pakkokeinojen käyttäminen ei ole mahdollista.

3.3 Ensipartion toimenpiteiden merkitys ja lapsen alustava puhuttaminen

Ensiption osaamisella - toimenpiteillä ja taltioinneilla on näiden rikosten selvittämisen osalta ratkaiseva merkitys. Ensiptio tekee lähtökohtaisesti alustavan puhuttelun myös lapselle. Lapsen kertomuksen saaminen välittömästi tilanteessa on tärkeää. Lapsen kertomukseen suhtaudutaan kiinnostuneesti, neutraalisti ja kerronnan tuottamista tukien. Tämä kokemus edesauttaa asiasta puhumista myös myöhemmin esitutkinnassa. Lasta ei koskaan kielletä kertomasta.¹⁹

Ensiption puhutus tehdään tavanomaisella tavalla, mutta luonnollisesti puhuteltavan ikä ja kehitys huomioiden. Lasta ei saa kuitenkaan ”auttaa” kertomuksen tuottamisessa siten, että tapahtumia sanoitetaan hänen puolestaan. Lisäksi lapsen puhuttaminen tulee tallentaa käytettävissä olevilla teknisillä välineillä tai tehdä vähintään tarkat muistiinpanot asiasta. Puhuttelussa ei saa käyttää johdattelevia kysymyksiä, vaan tulee pitäytyä ainoastaan avoimissa kysymyksissä ja pyrkiä siihen, että lapsen vapaa kerronta ja hänelle esitetyt kysymykset dokumentoidaan. Lapsen puhuttaminen tehdään akuutissa tilanteessa, vaikka lapsen puolesta normaalisti puhevaltaa käyttävä taho on estynyt käyttämään lapsen puhevaltaa intressiristiriidan vuoksi.

3.4 Lapseen kohdistunutta koskevan rikoksen rikosilmoituksen vastaanotto ja kirjaaminen

Lapseen kohdistunut rikosepäily voi tulla poliisin tietoon eri tavoin. Yleensä ilmoituksen tekijöinä ovat huoltajat tai sosiaali- ja terveystoimihenkilöt. Lapsi voi tulla itsekin ilmoittamaan rikoksesta poliisille, jolloin ilmoittajaksi kirjataan lapsi, eikä esimerkiksi hänen saattajansa. Rikosepäily voi tulla poliisin tietoon myös sosiaalisessa mediassa, jolloin henkilöllisyyden varmistamiseen tulee kiinnittää erityistä huomiota.

Poliisin on aina kirjattava rikosilmoitus lapseen kohdistuneesta rikosepäilystä. Lapsen kuulustelu tulee tehdä niin, että siitä vastaa lasten kuulemiseen koulutettu ja asiaan erikoistunut tutkija. Poliisin tulee aina luoda ilmoittajalle - etenkin lapselle - sellaiset puitteet, jotka ovat omiaan luomaan luottamuksen ilmapiiriä, jotta ilmoittajalla on mahdollisuus häiriöttömästi kertoa tapahtuneesta mahdollisimman tuoreeltaan. Alustava puhuttelu tulee taltioida mahdollisuuksien mukaan tallennustekniikkaa hyödyntäen.

Puhutuksessa tulee noudattaa samoja sääntöjä kuin lapsen kuulustelussa. Ensiption tulee tässä ilmoitustilanteessa mahdollisuuksien mukaan puhuttaa lasta, kuten kohdassa 6 Kuulustelunäkökohtia on kuvattu. Lasta tai nuorta tulee kannustaa kertomaan asiasta mahdollisemman itsenäisesti avoimilla kysymyksillä. Puhutuksessa tulee pyrkiä saamaan selville riittä-

¹⁹ Aikaisemmin ensiption kiellettiin puhumasta lasta, mutta tämä toimintamalli on haluttu muutettavan vuodesta 2014 alkaen. Syynä muutokselle oli lapsen myöhempi puhumattomuus, jos häntä on aikaisemmin kielletty puhumasta. Tämä koskee lapsen puhuttamista riippumatta tämän asemasta esitutkinnassa.

västi ja laajasti erilaisia yksityiskohtia tapahtumasta, epäilyistä tekijästä, tapahtumapaikasta ja -ajasta jne.

Lapsidirektiivin myötä on muutettu useita alle 18 -vuotiaan epäiltyä koskevaa menettelyä rikosprosessissa.²⁰ Esitutkintalain säännöksiä on täydennetty esitutkintaviranomaisen velvollisuudesta ilmoittaa alaikäiselle epäillylle hänen oikeuksistaan esitutkinnassa tarkemmin.

Alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle on yleisesti määriteltyjen (ETL 4:15,1) oikeuksien lisäksi viipymättä kerrottava mahdollisuuksien mukaan asian käsittelyn seuraavista vaiheista ja asian käsittelyyn osallistuvien viranomaisten roolista sekä ilmoitettava siitä, että epäillyn oikeuksista ilmoitetaan myös hänen huoltajalleen, edunvalvojalleen tai muulle lailliselle edustajalleen ja että hänen huoltajansa, edunvalvojansa tai muun laillisen edustajansa oikeudesta olla läsnä kuulustelussa siten kuin esitutkintalaissa (ETL 7:14) säädetään. Vielä alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle on tarvittaessa ilmoitettava siitä, että tiedon antamista kuva- ja äänitallenteesta voidaan rajoittaa yksityisyyden suojaamiseksi siten kuin esitutkintalaissa (ETL 9:7, 2) ja oikeudenkäyntijulkisuuslaissa (13.2 §, 370/2007) säädetään, sekä siitä, että asia voidaan käsitellä tuomioistuimessa yleisön läsnä olematta (oikeudenkäyntijulkisuuslain 15.5 §) tietyillä edellytyksillä.

3.5 Asianomistajana olevaa lasta koskeva sääntely

Esitutkintaviranomaisen on ilman aiheetonta viivytystä arvioitava, onko asianomistaja asiaa esitutkinnassa tai oikeudenkäynnissä käsiteltäessä erityisen suojelun tarpeessa sekä arvioitava, ovatko häntä koskevat erityiset toimenpiteet kuulustelussa tai myöhemmin oikeudenkäynnissä tarpeen (ETL 11:9a). Arvioinnissa on otettava huomioon etenkin asianomistajan henkilökohtaiset olosuhteet ja rikoksen laatu. Arviointia tehtäessä on otettava huomioon asianomistajan käsitys toimenpiteen tarpeellisuudesta.

Asianomistajan suojelutarpeen määrittäminen on ajankohtainen jokaisen alle 18 -vuotiaan henkilön ollessa asianomistajana. Suojelutarpeen määrittämistä koskevan lomakkeen täyttämisenä on huomioitava normaalisti puhevallan käyttämiseen liittyvät näkökulmat. Siksi 15 -vuotta täyttäneen asianomistajan näkemykset otetaan huomioon suojelutarpeen arviointia tehtäessä, koska hänellä on oikeus käyttää puhevaltaa henkilöön kohdistuneessa asiassa. Tässä arvioinnissa on huomioitava myös, jos lapsi on vain hieman alle 15 -vuotta ja mahdollisen käräjäoikeusvaiheen alkaessa jo 15 -vuotta täyttänyt. Näissä tilanteissa lapselta tulee tiedustella videolla, mitä mieltä hän henkilökohtaisesta kuulemisesta käräjäoikeuden käsittelyssä. Seksuaalirikoksen asianomistajana hänellä on oikeus valita, tuleeko hän kuulluksi henkilökohtaisesti. Lisäksi tallenteen käyttäminen on mahdollista, jos lapsi on 15 -17 -vuotias ja hän on erityisen suojelun tarpeessa ottaen

²⁰ Muutokset koskivat esitutkintalakia, pakkokeinolakia, oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettua lakia, nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annettua lakia, tutkintavankeuslakia, poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annettua lakia sekä rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä annettua lakia. Ehdotetuilla muutoksilla pantaisiin täytäntöön direktiivi 2016/800 rikoksesta epäiltyjä tai syytettyjä lapsia koskevista menettelytakeista rikosoikeudellisissa menettelyissä.

huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu. Joissakin tilanteissa nämä edellytykset voivat myös olla päällekkäiset.

Tästä erityisen suojelun tarpeesta on ohjeessa Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu (POL-2018 - 41886).

Asianomistajalle on annettava hänen tekemästään rikosilmoituksesta kirjallinen vahvistus, joka sisältää ilmoituksen tekemistä ja ilmoitettua rikosta tai tapahtumaa koskevat perustiedot (ETL 3:1). Tämä velvollisuus koskee myös lapsiin kohdistuneita rikoksia. Ilmoituksen vastaanottaja on lapsen puolesta kyseisessä rikosasiassa puhevaltaa käyttävä taho.

3.6 Lapsen edunvalvonnan järjestäminen

Esitutkinnassa alle 15-vuotiaan lapsen puhevaltaa käyttää hänen edunvalvojansa. Lapsen edunvalvoja on huoltaja, muu laillinen edustaja tai tuomioistuimen määräämä edunvalvoja.

Henkilöön kohdistuvassa rikoksessa 15 -vuotta täytäneellä alaikäisellä on edunvalvojansa ohella rinnakkainen puheoikeus (OK 12:1).

Vajaavaltaisen lapsen puhevaltaa käyttävät pääsääntöisesti lapsen vanhemmat, mikäli vanhempaa ei ole erotettu huoltajuudesta. Mikäli huoltajilla on yhteishuoltajuus, he ovat molemmat oikeutettuja puhevallan käyttämiseen, riippumatta siitä, kumman luona lapsi esimerkiksi mahdollisessa erotilanteessa asuu. Mikäli vain toinen vanhemmista on lapsen huoltaja (ns. yksinhuolto), hän käyttää puhevaltaa yksin myös rikosasiassa. Huoltajien asema lapseen tulee säännönmukaisesti varmistaa väestötietojärjestelmästä. Jos huoltoa koskeva riita on vireillä, noudatetaan kussakin puhevaltan käyttämistilanteessa voimassa olevaa tuomioistuimen päätöstä, väliaikaismääräystä tai vahvistettua sopimusta asiasta.

Mikäli jompikumpi lapsen vanhemmista on rikoksesta epäillyn asemassa, kumpikaan vanhemmista ei voi toimia lapsen edunvalvojana ja siten käyttää lapsen puhevaltaa käsillä olevassa asiassa. Muun muassa näissä tapauksissa lapselle määrätään edunvalvoja rikosasiaan (ETL 4:8, OK 12:1, OK 12:2).

Tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle asianosaiselle esitutkintaa varten edunvalvoja, jos on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei voi puolueettomasti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta (ETL 4:8). Tutkinnanjohtajan on tarvittaessa tehtävä tuomioistuimelle hakemus edunvalvojan määräämisestä. Tämä hakemus on tehtävässä Kameleon-lomakkeen pohjaa hyödyntäen.

Vaikka puhevallan käyttämiseen määrätään edunvalvojan sijainen, ei se muuta vanhempien asemaa huoltajana ja siten lapsen laillisena edustajana. Vanhemmilla ei vain ole oikeutta käyttää puhevaltaa lapsen puolesta käsillä olevassa rikosasiassa. Huoltajan ominaisuudessa vanhemmalla on edelleen oikeus saada tieto esitutkinnasta ja sen tilasta. Vanhemmat ovat silloin epäillyn tai muun asianosaisen asemassa, tilanteesta riippuen. Heidän tietojen saamistaan voidaan rajoittaa asianosaisjulkisuutta koskevien

rajoitusperusteiden ollessa käsillä. Jos huoltajaa epäillään, tietojen antamista rikosasiasta voidaan siirtää, jos tietojen antaminen voisi vaarantaa rikoksen tutkinnan.

Kun huoltajalla on oikeus käyttää lapsen puhevaltaa, tulee huoltaja merkitä poliisin järjestelmissä ja kuulusteluissa asianomistajan edustajaksi. Asianomistajan edustajaan (huoltaja tai hänen sijalleen määrätty edunvalvoja) sovelletaan esitutkinnassa soveltuvien osin asianosaisia koskevia säännöksiä (ETL 2:5).

Myös oikeudenkäymiskaaren mukaan asianosaisen laillinen edustaja voidaan kutsua kuultavaksi samojen sääntöjen mukaan kuin mitä asianosaisesta on säädetty (OK 17:64).

Mikäli lapsen huoltaja ei ole oikeutettu käyttämään lapsen puhevaltaa ja lapselle on nimetty edunvalvoja, voidaan huoltajaa kuulla tarpeen mukaan todistelutarkoituksessa. Tämä koskee tilannetta, kun huoltajaa ei epäillä käsillä olevasta rikoksesta. Häntä kuullaan silloin asemassa muu taho, jonka oikeuksiin ja etuihin tai velvollisuuksiin rikos ja sen selvittäminen voivat vaikuttaa. Huoltajaa ei voida kuulla todistajana, koska huoltaja on lapsen laillinen edustaja silloinkin, kun hän ei käytä puhevaltaa käsillä olevassa rikosasiassa edunvalvojan sijaisen määrittämisen jälkeen (OK 17:18). Huoltajan määrittäminen todistajaksi asettaisi huoltajan jutun ulkopuoliseksi, jolloin hänellä ei olisi oikeutta saada asiakirjoja asianosaisaseman perusteella (ETL 4:15) eikä hän saa olla läsnä käräjäoikeuden käsittelyssä kuin oman kuulemisensa ajan (OK 17:33a). Tämä menettely on vastoin huoltajan oikeuksia.

Lapsen huoltaja ei ole oikeutettu käyttämään lapsen puhevaltaa, jos häntä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Silloin huoltajaa kuullaan epäillyn asemassa tässä rikosasiassa.

Lapsen edunvalvonta järjestetään jo esitutkinnan alussa ennen lapsen kuulemistä, ja edunvalvoja kuulustellaan asianomistajan asemassa syytepyynnön, rangaistus- ja korvausvaatimusten osalta.

Edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa. Sopivuutta arvioitaessa on muun ohella otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn taito ja kokemus lasten kohtaamisessa sekä tehtävän laatu ja laajuus. Lapsen edunvalvojaksi pyritään saamaan lastensuojelukoulutustaustainen rikosasian edunvalvoja, joka pystyy huolehtimaan lapsen edusta esitutkinnan aikana parhaalla mahdollisella tavalla. Tätä Tandem-mallin mukaista toimintatapaa on käsitelty tarkemmin ohjeessa Rikoksen uhrin ohjaaminen ja rikosasioiden sovittelu POL-2018-41886.

Kun lapsen huoltajaa tai tälle läheistä henkilöä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta, saattaa rikosprosessin ohella käynnistyä lisäksi lastensuojeluprosessi. Lapselle voidaan määrätä lastensuojeluprosessiin lastensuojelun edunvalvoja. Tandem-mallin mukaisessa menettelyssä rikosasian edunvalvojaksi määrätään sama henkilö tai muu edellä kerrotut edellytykset täyttävä henkilö. Usein on tarkoituksenmukaista, että sama edunvalvoja edustaa lasta sekä lastensuojeluprosessissa että rikosprosessissa. Las-

tensuojelun edunvalvojalla ei ole mahdollisuutta käyttää puhevaltaa rikosasiassa ilman erillistä määräystä.

Rikosasiassa lapsi tarvitsee myös oikeusavustajan ja tätä oikeutta on käsitelty erillisenä. Tandem -mallissa rikosasian edunvalvoja hankkii lapselle avustajan ja hoitaa tämän kanssa lapsen asiaa. Edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu.

Edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset sekä edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan valtion varoista.

Edunvalvojaa haettaessa tulee käyttää siihen tarkoitukseen laadittua hakemuslomaketta, joka löytyy poliisin Kameleon-lomakkeista.

3.7 Lapsen avustaminen esitutkinnassa

Asianosaisella on oikeus käyttää valitsemaansa avustajaa esitutkinnassa (ETL 4:10). Tämä oikeus koskee sekä asianomistajaa että epäillyn asemassa olevaa alle 18-vuotiasta lasta. Rikoksesta epäillylle on ilmoitettava mainitusta oikeudesta siten kuin niistä esitutkintalain 4 luvun 16 ja 17 §:ssä säädetään yleisellä tasolla.

Asianomistajan oikeudet on ilmaistu esitutkintalain 4 luvun 18 §:ssä yleisellä tasolla ja vielä oikeudesta saada tieto ilmoitus vangin tai tutkintavangin vapauttamisesta on esitutkintalain 4 luvun 19 §:ssä. Asianomistajalle on ennen hänen kuulemistaan kirjallisesti ilmoitettava mainitusta oikeudesta, jollei asia ole suppeassa esitutkinnassa käsiteltävä.

Esitutkintaviranomaisen on muutenkin selvittävään rikokseen, rikoksen selvittämiseen ja asianosaisen henkilöön liittyvät seikat huomioon ottaen huolehdittava siitä, että asianosaisen oikeus käyttää avustajaa tosiasiallisesti toteutuu hänen sitä halutessaan tai oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin turvaamisen sitä edellyttäessä. Tämä selvittämisvelvollisuus koskee sekä asianomistajan että epäillyn asemassa olevaa lasta.

Lapsen avustajan henkilönä valitsee hänen puhevaltaansa käyttävä taho. Tämä taho voi olla puhevaltaa käyttävä huoltaja tai rikosasiaan erikseen määrätty edunvalvoja.

3.8 Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittäminen

Rikoksesta epäillyn nuoren 15–20 -vuotiaana tehdystä rikoksesta on sovellettavana esitutkintalain lisäksi erityislainsäädäntöä epäillyn nuoren syyteharkintaa, seuraamuksen määräämistä ja seuraamuksen täytäntöönpanoa varten tehtävään tilanteen selvittämiseen. Seuraamusselvityksellä tarkoitetaan nuoren arviointia näiden viranomaistoimenpiteiden varten.

Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisen tarkoituksena on kartoittaa nuoren sosiaalista tilannetta ja rikokseen syyllistymiseen vaikuttaneita syitä sekä arvioida rikokseen syyllistymisen riskiä ja edellytyksiä tukea nuorta elämään rikoksetonta elämää.

Esitutkintaviranomaisen on 14 vuorokauden kuluessa nuorta koskevan esitutkinnan valmistumisesta ilmoitettava nuoren rikoksesta syyttäjälle, sosiaaliviranomaiselle ja Rikosseuraamuslaitokselle. Ilmoitusta ei kuitenkaan tarvitse tehdä, jos esitutkinta on lopetettu saattamatta asiaa syyttäjän harjittavaksi tai asiassa käytetään sakon ja rikesakon määräämisestä annetussa laissa (754/2010) säädettyä menettelyä tai sotilaskurinpitomenettelyä. Tällä ilmoitusvelvollisuudella taataan se, että syyttäjä saa itselleen tarvittavat tiedot tehdäkseen pyynnön Rikosseuraamuslaitokselle seuraamus selvityksen laatimiseksi.²¹

Jos nuoren epäillään olevan osallisena sellaiseen rikoskokonaisuuteen, jossa johonkuhun rikoksesta epäiltyyn kohdistetaan salaisia pakkokeinoja ja on erityisen painava syy epäillä esitutkinnan vaarantuvan, jos nuori saisi seuraamus selvitystä laadittaessa tietoonsa salaisten pakkokeinojen käyttöön liittyviä tietoja, tutkinnanjohtaja voi päättää, että edellä tarkoitettun ilmoituksen määräaika alkaa kulua viimeistään kyseisen rikoskokonaisuuden esitutkinnan valmistumisesta.

4 Rikostekniset ja somaattiset tutkimukset

4.1 Tutkimuksen tekemisen ajankohta

Lapsen kohdistuneen rikosepäilyn tehokas selvittäminen saattaa edellyttää nopeasti tehtävää rikosteknistä tutkintaa ja / tai lääkärin tai oikeuslääkärin tekemää oikeuslääketieteellistä somaattista tutkimusta. Jotta somaattinen tutkimus voidaan tehdä viivytyksettä, on suositeltavaa, että poliisi konsultoi suoraan sairaanhoidon ammattihenkilöstöä.

Tutkimuksia arvioitaessa täytyy erottaa kaksi eri asiaa: oikeuslääketieteellinen näytteenotto ja muu somaattinen tutkimus. Jos päivystysaikaan ei ole saatavissa erikoistunutta lääkäriä ottamaan seksuaalirikosnäytteitä (eli 3 vrk / 72 h on jo täynnä), lapselle täytyy kuitenkin tehdä ulkoinen tutkimus vammojen dokumentoimiseksi. Samoin veri- ja virtsakokeet täytyy ottaa, jos poliisi on niitä pyytänyt. Tällainen tutkimus onnistunee kaikilta lääkäreiltä. On tärkeää huomata, että 72 tunnin aikarajaus saattaa aiheuttaa tilanteita, joissa ajan ollessa täynnä voidaan kieltäytyä tutkimasta lasta lainkaan. Mikäli tutkimukset saadaan ajanvarauksella vasta muutaman päivän päähän (eli ns. elektiivisiin tutkimuksiin), saattaa olla vaarana, että siihen mennessä mustelmat ja ihorikot ovat ehtineet haalistua tai hävitä, puhumattakaan veressä mahdollisesta olevasta alkoholista tai huumeaineista. Näissä tilanteissa lapsen yllä olevat vaatteet voi olla tarpeellista taltioida lääkärin tutkimuksen yhteydessä sinettipusseihin heti ensikäynnillä, vaikka 72 tuntia olisikin jo täynnä.

Näiden ohjeellisten aikojen liian tarkka noudattaminen saattaa johtaa oikeuden menetyksiin. DNA -löydöksiä on saatu Suomessakin yli neljän vuo-

²¹ Saatuaan tiedon nuoren rikoksesta syyttäjän on 14 vuorokauden kuluessa pyydettävä Rikosseuraamuslaitosta laatimaan seuraamus selvitys, jos rikoksesta tai samalla kertaa käsiteltäviksi tulevista rikoksista on odotettavissa ankarampi rangaistus kuin sakkoa. Pyyntöä ei kuitenkaan tarvitse tehdä, jos nuori rikoksesta epäilty on ulkomaan kansalainen ja hänen vakinainen asuntonsa on muualla kuin Suomessa. Rikosseuraamuslaitos laatii selvityksen yhteistyötahojen kanssa ja varaa epäillylle mahdollisuuden tulla kuulluksi, ellei ole perustetta olla kuulematta tätä.

rokauden kuluttua tapahtuneesta, mikä puoltaa 72 h käsittämistä enemmän ohjeellisena. Lapsiin kohdistuneiden rikosten kohdalla tarkka tapahtumajan määrittely ei aina ole mahdollista lapsen vielä kehittyvän ajantajun tai verbaaliseen kerrontaan liittyvien haasteiden vuoksi.

Lasten ja nuorten kohdalla somaattiset (lääketieteelliset) tutkimukset tulee mahdollisuuksien mukaan keskittää niihin perehtyneihin yksiköihin. Lasten kohdalla, mikäli oletetusta teosta on kulunut alle kolme vuorokautta, tutkimus tulisi tarvittaessa suorittaa päivystyksessä tai mahdollisimman pian, jotta voidaan kerätä esimerkiksi seksuaalirikosnäytteitä. Huomion arvoista on, että tämä aika on vain ohjeellinen ja yleensä tutkimukset tulee tehdä kiireellisenä.

Mikäli oletetusta teosta on kulunut alle kaksi viikkoa, vammojen dokumentointi tulisi suorittaa mahdollisimman pian. Nuorilla seksuaalirikosnäytteet voidaan pyytää viikon ajan oletetusta seksuaalirikoksesta. Huomion arvoista on, että tämä aika on vain ohjeellinen ja yleensä tutkimukset tulee tehdä kiireellisenä.

Mitä nopeammin somaattinen tutkimus suoritetaan epäillyn teon jälkeen, sitä todennäköisemmin voidaan todeta mahdollista kertomusta tukevia mahdollisia vammoja tai muita löydöksiä (esim. DNA). Mikäli akuutissa tilanteessa todetaan vamma tai epäselvä löydös, olisi suositeltavaa tehdä uusi tutkimus löydöksen tarkempaa arviointia varten esimerkiksi paranemisen toteamiseksi tai muu syyn (esimerkiksi ihosairauden) poissulkemiseksi. Vamma saattaa olla todettavissa vielä vuosienkin kuluttua, mikäli se on jättänyt arven, vanhan murtuman tai pysyvän anatomisen muutoksen anatomisiin rakenteisiin, esimerkiksi sukupuolielimiin.

Lapsen toimittaminen tutkimuksiin on tärkeää, vaikka aikaa olisi kulunut kauemminkin. Tutkimuksissa pystytään selvittämään vielä vuosienkin takaisia vammoja, kuten edellä on todettu.

Poliisin on tärkeä mahdollisuuksien mukaan kuvata virka-apupyynnössä epäiltyä rikostapahtumaa, kuten mahdollisia tekotapoja ja teon ajankohtaa, sillä esitiedot auttavat somaattisen tutkimuksen suorittamisesta. Lisäksi kannattaa mainita, että myös muut mahdolliset tekotavat ja huomiot pyydetään mainitsemaan lausunnossa.

Joissakin tilanteissa lapsen puolesta puhevaltaan oikeutettu taho ei suostu lapsen toimittamiseen tutkimukseen. Näissä tilanteissa voidaan arvioida tarvetta edunvalvojan määräämiselle. Näiden tutkimuksen toteuttamista on selostettu tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

4.2 Tutkimusten järjestämisestä terveydenhuollon tutkimusyksiköissä

Tutkimus epäillyn lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi säädetään laissa lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (19.12.2008/1009, järjestämislaki). Sääntely määrittää, miten poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä terveydenhuollossa tehtävät tutkimukset järjestetään.

Tämä laki määrittää poliisin virka-apupyynnön perusteella tehdyt lapsiin kohdistuneiden pahoinpitelyiden ja seksuaalirikosten tutkimukset. Jos lapseen on kohdistunut pelkästään jokin muu rikosnimike, poliisi voi pyytää virka-apua esitutkintaa varten hankittavana lausuntona (ETL 11:4). Tällaiset tilanteet ovat harvinaisia, koska yleensä esimerkiksi vapaudenriiston yhteydessä saattaa olla käsillä pahoinpitelyrikos ruumiillista väkivaltaa tekemättä (henkinen väkivalta), jolloin järjestämislaki erityislainsäädäntönä on käytettävissä.

Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian / oikeuspsykologian yksikkö on Helsingin, Turun, Oulun, Tampereen ja Kuopion yliopistollisen sairaalan sairaanhoitopiirin alueella. Näiden yliopistollisten sairaaloiden on huolehdittava erikoissairaanhoitolain (1062/1989) 24 §:ssä tässä tarkoitetuista lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen tutkimuksen järjestämisestä.

Tutkimusyksiköllä on oltava käytettävissään tutkimuksissa tarvittava henkilöstö sekä tarvittavat tilat ja laitteet. Henkilöllä, joka tekee mainittuja tutkimuksia, on oltava tehtävän asianmukaiseen hoitamiseen tarvittava koulutus, ammattitaito ja kokemus. Tutkimuksista aiheutuvat, toiminnan asianmukaisen hoitamisen kannalta tarpeellisia pidettävät kustannukset, korvataan edellä tarkoitetuille sairaanhoitopiireille valtion varoista. Lain perusteella aluehallintovirastot ovat solmineet sopimukset palveluidenjärjestämistavasta kunkin sairaanhoitopiirin kanssa. Sopimusten tekemisessä on kuultava poliisia ja syyttäjää.

Järjestämislain perusteella tehtävät tutkimukset ja niihin kuuluvat lausunnot ovat poliisin virka-apupyynnön perusteella tehtävää esitutkintaa, joiden oikeellisuudesta ja lainmukaisuudesta poliisi esitutkintaviranomaisena vastaa. Tutkimusten aikana syntyneet ja sitä varten hankitut asiakirjat ovat esitutkintamateriaalia, joiden salassapito määräytyy julkisuuslain esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleistä salassapitoa ja aineiston tietojen mukaisesti sitä koskevien muiden salassapitosäännösten mukaan.

Laki lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä määrittää, miten poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä terveydenhuollossa tehtävä tutkimus epäillyn lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi järjestetään.

Tätä lakia sovelletaan lapseen, joka on tutkimuksen käynnistyessä alle 16-vuotias tai, jos siihen on erityistä perustetta lapsen terveydentila ja kehitys huomioon ottaen, alle 18-vuotias. Tutkimus on käynnistettävä ja tehtävä aina ilman aiheetonta viivästystä. Jos lapsen psykiatrinen hoito on jouduttu keskeyttämään tai siirtämään tutkimuksen ajaksi, tutkimus on tehtävä yhtäjaksoisena, ellei erityisestä syystä muuta johdu. Jos tutkimuksen käynnistämisen tai jatkamisen todetaan vaarantavan lapsen terveyden, tutkimusta on siirrettävä tai tutkimus on keskeytettävä.

Järjestämislain perusteella tehtävät tutkimukset ja niihin kuuluvat lausunnot ovat poliisin virka-apupyynnön perusteella tehtävää esitutkintaa, joiden oikeellisuudesta ja lainmukaisuudesta poliisi esitutkintaviranomaisena vastaa. Tutkimusten aikana syntyneet ja sitä varten hankitut asiakirjat ovat esitutkintamateriaalia, joiden salassapito määräytyy julkisuuslain esitutkinta- ja

syyteharkinta-aineiston yleistä salassapitoa ja aineiston tietojen mukaisesti sitä koskevien muiden salassapitosäännösten mukaan.

Poliisin järjestämislain perusteella tekemän virka-apupyynnön perusteella syntyneet asiakirjat ja aineiston asianosaisjulkisuuden määrittäminen kuuluu poliisin päätösvaltaan. Siksi esimerkiksi toisella viranomaisella, eli tässä tapauksessa sairaanhoitopiirillä tai muulla taholla ei ole oikeutta antaa asiakirjoja tiedoksi lapsen huoltajalle. Kysymyksessä on vähintään esitutkinta- ja syyteharkinta-aineiston yleisen salassapitosääntelyn (JulKL 24.1 § 3 kohta). Siksi poliisin tulee virka-apupyynnössään ohjeistaa tutkimusyksikköä, ettei tutkimusyksikkö anna tietoja ilman esitutkintaviranomaisen lupaa lapsen huoltajalle, ettei rikoksen tutkinta vaarannu tästä syystä. Kun tällaista vaaraa ei ole, aineisto luovutetaan huoltajalle tai muulle puhevallan käyttämiseen oikeutetulle esitutkinta-aineiston osana. Asianosaisella on oikeus saada tieto esitutkintaan johtaneista ja siinä ilmi tulleista seikoista, kun mm. tiedon antaminen ei vaaranna tutkintaa (ETL 4:15).

Edellä mainitun yleisen määräaikaisen salassapitosääntelyn lisäksi aineisto voi olla salassa pidettävää muulla perusteella. Kyse voi olla lapsen terveydentilaa, rikoksen uhria loukkaavista tai henkilön arkaluonteista yksityiselämää rikosasiassa koskevista tiedoista (JulKL 24.1 § 25 tai 26 kohdat) taikka perhe-elämää, elinoloja tai muita henkilökohtaisia olosuhteita koskevista tiedoista (JulKL 24.1 § 32 kohta). Asianosaisilla on oikeus saada tieto salassa pidettävistä tiedoista, kun se esitutkintaa vaarantamatta on mahdollista.

Järjestämislain perusteella tutkimusyksikkö voi luovuttaa lapsen terveydentilaa koskevan loppulausunnon lapsen psyykkisestä hoidosta vastaavaan terveydenhuollon toimintayksikköön, jos se on välttämätöntä lapsen tarvitseman hoidon järjestämiseksi (järjestämislaki 4 §). Viranomaisyhteistyöhön kuuluu, että esitutkintaviranomainen tulee tietoiseksi tällaisesta tarpeesta ja lausunnon sisällöstä, joka terveydenhuollon toimintayksikköön toimitetaan.

Tutkimusyksikön on tehtävä ilmoitus tutkimuksen aloituksen siirtymisestä ja tutkimuksen keskeyttämisestä ja sen syystä lausunnon pyytäneelle poliisille, syyttäjälle tai tuomioistuimelle. Kun tutkimus keskeytetään, tutkimusyksikön on laadittava yhteenveto jo tehdyistä tutkimuksista ja saaduista selvityksistä sekä liitettävä se ilmoituksen yhteyteen.

Tutkimusyksiköllä on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada poliisilta, syyttäjältä ja tuomioistuimelta kyseiseen tapaukseen liittyvät asiakirjat siltä osin kuin ne ovat välttämättömiä tutkimuksen tekemiseksi. Valtion ja kunnan viranomainen sekä muu julkisoikeudellinen yhteisö, koulutuksen järjestäjä, sosiaalipalvelun tuottaja, terveyden- tai sairaanhoitotoimintaa harjoittava yhteisö ja toimintayksikkö sekä terveydenhuollon ammattihenkilö ovat velvollisia antamaan tutkimusyksikön pyynnöstä maksutta ja salassapitosäännösten estämättä hallussaan olevat lasta koskevat tiedot ja selvitykset, jotka ovat välttämättömiä tässä laissa tarkoitetun tutkimuksen tekemiseksi.

Tutkimusyksikkö voi salassapitosäännösten estämättä luovuttaa tutkimuksen aikana kertyneet tiedot tutkimuksen pyytäneelle poliisille, syyttäjälle tai tuomioistuimelle. Lisäksi tutkimusyksikkö voi salassapitosäännösten estä-

mättä toimittaa tutkimuksen päätyttyä lapsen terveydentilaa koskevan lop-pulausannon lapsen psyykkisestä hoidosta vastaavaan terveydenhuollon toimintayksikköön, jos se on välttämätöntä lapsen tarvitseman hoidon jär-jestämiseksi.

4.3 Helsingin Seri-malli (seksuaalirikokset) ja sen hyödyntäminen

Helsingissä toimitaan lasten Seri-tutkimusten kanssa seuraavasti: Kaikki 16 -vuotta täyttäneet seksuaalirikosten asianomistajat ohjataan tai he hakeu-tuvat suoraan Seri -tukikeskukseen. Alle 16-vuotiaat ohjataan tai he hakeu-tuvat Uuteen lastensairaalaan. Tytöt, joilla kuukautiset ovat alkaneet (ns. menarke -ikäiset), tutkitaan lastensairaalassa niin, että Seri-tukikeskuksen henkilökunta tulee sinne tekemään nuorelle gynekologisen tutkimuksen ja suorittamaan näytteenoton. Lapsen ei siis tarvitse itse siirtyä sairaalasta tai paikasta toiseen. Mahdollisuuksien mukaan gynekologi tulee mukaan jo somaattisen yleistutkimuksen aikana. Alle 16-vuotiaat pojat tutkii edelleen lastensairaalan pediatri. Lisäksi Seri-tukikeskuksesta on aina saatavissa konsultaatiota oikeuslääketieteelliseen näytteenottoon ja tätä tulee hyödyn-tää. Esimerkiksi myös lapsilta on tarpeen muistaa ottaa vertailu -DNA pos-kitikkunäytteenä.

4.4 Seri -malli ja yhteistyön kehittäminen poliisissa

Seri-toimintaa on tarkoitus laajentaa ja poliisilaitosten tulee olla paikallisesti aktiivisesti mukana tässä toiminnassa. Tähän kokonaisuuteen kytkeytyy muun muassa Barnahus-hanke, jonka tavoitteena on osaltaan kehittää eri viranomaisten ja muiden toimijoiden yhteistyötä lapsiin ja nuoriin liittyvissä asioissa.

Poliisilaitosten tulee tehdä paikallisesti rakenteellista yhteistyötä kaikkien Seri-toimijoiden kanssa ja varmistaa konsultointia tutkintaa edistävät ja tur-vaavat käytänteet.

5 Pakkokeinojen käyttäminen näytön turvaamiseksi

Lähtökohtana on, että pakkokeinolain sallimat toimenpiteet on tarkoitettu käytettäväksi epäilyn rikoksen oikeudellista selvittämistä varten esitutkin-nassa ²² (käyttötarkoitussidonnaisuus). Edellä mainitusta voidaan katsoa seuraavan, että pakkokeinolain soveltamisen edellytyksenä on vähintään syytä epäillä -kynnys. Mikäli syytä epäillä -kynnyskään ei ylity, ei pakkokei-nolain soveltamiselle pääsääntöisesti ole edellytyksiä. ²³

Pakkokeinolain tunteminen ja sen mahdollisuuksien käyttäminen ovat kes-keinen osa tutkinnanjohtajan työtä vaativassa rikostutkinnassa ja tutkinnan turvaamisessa, joka edellyttää tiivistä yhteistyötä syyttäjän kanssa.

5.1 Pakkokeinojen aktiivinen käyttäminen tutkinnan turvaamiseksi

Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkintaan tulee aina suhtautua vakavuudella. Lapsen kuuleminen henkilökohtaisesti on välttämätön osa näiden rikosten

²² Esitutkinta ja pakkokeinot. Helminen - Fredman - Kanerva - Tolvanen -Viitanen 2012 s. 2.

²³ Rikos- ja rikosprosessi, Rantaeskola 2019, s. 281.

tutkintaa, mutta sen lisäksi asiaa tulee selvittää pakkokeinojen avulla. Pakkokeinojen käyttäminen on lapsiin kohdistuvissa rikoksissa samalla tavalla mahdollista ja välttämätöntä kuin muussakin rikostutkinnassa. Pakkokeinovalikoimaa tulee käyttää tarkoituksenmukaisesti ajasta, paikasta ja asianosaisista riippumatta.

Pakkokeinojen käyttämisessä on huomioitava myös muiden pakkokeinojen käyttäminen kuin henkilön (epäillyn) vapauteen kohdistuvat. Niiden lisäksi tulee tehdä riittävä määrä etsintöjä esineellisen tai teknisen tutkinnan turvaamiseksi. Lisäksi vakuustakavarikon käyttäminen tulevien vahingonkorvausten maksamisen turvaamiseksi on välttämätöntä.

Pakkokeinot ja niillä saatava näyttö on myös välttämätöntä arvioitaessa lapsen kertomuksen luotettavuutta. Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikkö tarvitsee luotettavuuden arvioihin käytettäväkseen muuta esitutkintamateriaalia, johon lapsen kertomusta voidaan verrata.

5.2 Digimaailma

Lasten ja nuorten läsnäolo digitaalisessa mediassa ja sosiaalisen median sekä pelien eri palvelualueilla kasvaa jatkuvasti. Suurin osa jo alakouluikäisistä lapsista käyttää internetin eri palveluita hyvinkin itsenäisesti ja on samalla myös tuntemattomien aikuisten tavoitettavissa erilaisten digitaalisten palveluiden kautta. Tämä aiheuttaa suuria haasteita poliisin ennalta estävälle toiminnalle ja esitutkinnalle.

Lapsista seksuaalisesti kiinnostuneet henkilöt saattavat hyödyntää lapsille suunnattuja sivustoja ja palveluita alustana lasten houkuttelulle ja seksuaaliselle hyväksikäytölle. Usein vanhemmilla ei ole tarvittavaa tietotaitoa opastaa lasta tai neuvoa, miten toimia, jos digimaailmassa kohdataan jotain outoa tai rikokseen viittaavaa. Poliisin tulee pystyä neuvomaan, ohjaamaan ja opastamaan myös internetiin ja siellä toimimiseen liittyvissä asioissa lapsia ja sekä heidän vanhempiaan ja muita lasten kanssa toimivia aikuisia. Poliisin tulee myös kyetä selvittämään ja tutkimaan tässä ympäristössä tapahtuneet rikoksen tunnusmerkistön täyttävät teot.

Keskusrikospoliisin Kyberrikostorjuntakeskukseen kuuluvaan Internet-tiedusteluun sijoitettu ryhmä on perustettu torjumaan ja selvittämään lasten seksuaalista hyväksikäyttöä Internetiin liittyen. Ryhmä on nimetty kansainvälisen toimintansa myötä Child Sexual Exploitation (CSE) -tiimiksi, joka toimii Suomen yhteyspisteenä lapsiin kohdistuviin seksuaalirikoksiin liittyen muun muassa Interpolin ja Europolin lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten torjunnan verkostoissa. Keskusrikospoliisin CSE-tiimi pyrkii välittämään tietoa sekä kehittämään Suomen viranomaistoimintaa ja koulutusta aiheen parissa, sekä vastaanottamaan kansallisesti aihepiiriin liittyvät viestit ja viiheet kootusti eri toimijoilta.

Sosiaalisen median eri palveluista on saatavissa valtava määrä tietoa poliisin tiedustelua ja esitutkintaa varten. Jonkun verran tietoja pystytään saamaan myös avoimista lähteistä tiedustellen (OSINT). Kattavia, henkilöllisyyden paljastumiseen johtavia käyttäjätietoja saatetaan saada palveluntarjoajilta, jotka keräävät tietoja omia tarkoituksiaan varten. Palveluntarjoajilta tietojen saamisen keinot vaihtelevat sen mukaan, missä maassa pal-

veluiden kotipaikka tai palvelimet sijaitsevat. Erilaisia palveluita syntyy ja niiden toimintatavat vaihtuvat ja voivat päivittyä hyvin nopealla aikataululla.

Suomessa sijaitsevilta palveluilta saadaan käyttäjistä tietoa poliisin tiedonsaantioikeuden perusteella, esimerkiksi valmiita SALPA-lomakkeita käyttäen, mutta useilta ulkomaisilta palveluntarjoajilta tietoja tulee pyytää joko ulkomaisia oikeusapupyynnöjä tai erityisiä keskitettyjä viranomaispalveluita tai -portaaleja hyväksikäyttäen. Tässä tarkoituksessa Keskusrikospoliisin kansainväliselle linjalle on perustettu Palveluntarjoajatoiminto SPOC (Single Point Of Contact), joka välittää keskitetysti Suomen viranomaisten pyynnöt ulkomaisille palveluntarjoajille.

6 Kuulustelunäkökohtia

6.1 Yleistä

Kuulustelulla tarkoitetaan tässä ohjeessa poliisin suorittamaa lapsen kertomuksen taltioimista. Haastattelulla tarkoitetaan tutkinnanjohtajan pyytämää asiantuntijan suorittamaa lapsen kertomuksen taltiointia. Tällöinkin on kysymys lapsen kuulustelemisesta, mutta lasten oikeuspsykiatrian yksikön toimittamana tästä käytetään vakiintuneesti haastattelu käsitettä.

Ennen lapsen kuulustelua on varmistettava hänen puhevallan käyttämisenä ja tarvittaessa edunvalvojan määrääminen, sekä tukihenkilön ja avustajan hankkiminen. Puhevallan käyttämiseen oikeutettu vanhempi voi tuoda lapsen kuulusteluun vain, jos epäiltynä on lähipiirin ulkopuolinen henkilö.

Jos epäilty on huoltaja tai muuten lähipiirissä, lapsen tuomiseen kuulusteluun on kiinnitettävä erityistä huomiota. Lapsen kertomukseen ei saa vaikuttaa ennen kuulustelua. Tutkinta turvataan näissä tilanteissa parhaiten, että lapselle määrätty edunvalvoja tuo lapsen kuulusteluun. Samoin toimiva ratkaisu on, että edunvalvoja tulee valvomaan lapsen etua kuulustelussa, joka toimitetaan muualla kuin poliisilaitoksella (esim. päiväkodissa, koulussa jne.). Edunvalvoja on määrätty lapsen etujen valvomiseen lapsen ja huoltajien välisen eturistiriidan vuoksi.

6.2 Kuulustelut lapsiin kohdistuvissa rikoksissa

Lapsen kuulustelun suorittaa tähän tehtävään perehtynyt tutkija. Virka-apupyynnön perusteella lapsen haastattelun saa suorittaa lapsen haastatteluihin perehtynyt terveydenhuollon ammattihenkilö. Pienten lasten tai kehityksessään vakavasti viiveisten tai häiriintyneiden lasten kuulustelusta poliisi voi tarvittaessa neuvotella asiantuntijan kanssa ja sopia lapsen haastattelun tekemisestä tarkoituksenmukaisimmalla tavalla. Esitutkintaviranomaisen on kuitenkin aina oltava seuraamassa reaaliaikaisesti lapsen kuulemistä.

Virka-apupyynnön ja päätöksen asiantuntijakuulustelijan käyttämisestä tekee aina tutkinnanjohtaja. Virka-apupyynnön perusteella tehtäviin kuulusteluihin ei tarvita huoltajan / edunvalvojan suostumusta.

Kun lapsen kuuleminen virka-apupyynnön perusteella tapahtuu oikeuspsykiatrian yksikössä, yksikkö haastattelee usein myös vanhempia taustatieto-

jen saamiseksi. Tämän lisäksi poliisi kuulustelee vanhempia osana esitutkintaa. Vanhemmat tai toinen heistä saattaa olla myös epäillyn asemassa tai asianomistajina. Heidän prosessuaalinen asemansa saattaa esitutkinnan alkuvaiheessa olla myös epäselvä. Tällöin täytyy huomioida erityisesti epäillylle kuuluvat oikeudet, ettei näyttöä vaaranneta sillä, että menettelyllisiä säännöksiä ei ole noudatettu.

6.3 Lapsen kuulustelemisesta

Lapsiin kohdistuneet väkivalta- ja seksuaalirikokset ovat aina vaativaa esitutkintaa, jolloin tutkinta tulisi suorittaa tiiminä tai parityöskentelynä. Lapsiin kohdistuvat tutkintatoimenpiteet on mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden tutkijoiden suoritettavaksi. Tästä veloitteesta huolimatta etenkin ensitoimet tulee turvata ja muita kuin lapsiin kohdistuvia tutkintatoimia voivat suorittaa muutkin poliisimiehet.

Kuulustelut tulee suorittaa mahdollisimman pian rikosepäilyn esille tulemisen jälkeen. Kuulustelijan on osattava kommunikoida lapsen kanssa tavalla, joka tukee mahdollisimman kattavan, luotettavan, yksityiskohtaisen ja tarkan kuvan saamista tapahtumista tai epäillystä rikoksesta.

Kuulustelun aluksi lapseen tulisi pyrkiä luomaan keskustelun avulla hyvän kontakti, jotta lapsi kokee olonsa turvalliseksi uudenvälisessä tilanteessa. Lapsen kanssa voidaan jutella tavanomaisista asioista ja samalla tutustua lapseen. Lapselle tulee kertoa kuulustelun säännöistä, kuten siitä, että hänen tulee puhua totta, hän voi keskeyttää, kysyä ja korjata kuulustelijaa, jos tämä tulkitsee tai ymmärtää lasta väärin. Tämän jälkeen lapsen kanssa suoritetaan harjoitushaastattelu. Harjoitushaastattelussa lasta pyydetään kertomaan jostakin tietystä tapahtumasta ja hänelle esitetään samantyyppisiä tapahtumaan liittyviä kysymyksiä kuin varsinaisessakin kuulustelussa. Harjoitushaastattelun avulla lapselle jäsentyy kuulusteluissa käytettävää vuorovaikutusrakennetta ja hän pääsee harjoittelemaan avoimen kerronnan tuottamista ennen epäiltyyn rikosasiaan siirtymistä.

Epäiltyihin rikostapahtumiin siirrytään asteittain ja etukäteen suunnitelluilla kysymyksenasetteluilla. Kuulustelu ja kysymykset tulisi laatia niin sanotun strukturoidun NICHD-haastattelurungon ja Stakesin oppaan nro 55 mukaan, joissa on myös esimerkkejä kysymystyypeistä. Luotettavin kuulustelutulos syntyy lapsen itsenäisellä kerronnalla ja siitä johdetuilla avoimilla kysymyksillä ja ilmauksilla. Vaihtoehto- ja johdattelevia kysymyksiä ei tulisi käyttää.

Haastattelurunko on saatavissa poliisilaitosten lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnanjohtajilta ja tutkijoilta. Jatkossa haastattelurunko ja kehitteillä olevat uudet haastattelurungot ovat saatavissa poliisin SINETTI -sivuilta ja/tai poliisin Kameleon-lomakkeista.

Joissakin tilanteissa kuulustelija voi joutua antamaan jotakin tietoa lapselle johdattelevan kysymyksen muodossa. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi kuulustelut, joissa lapsi ei lainkaan tiedä mistä on kysymys eikä osaa yhdistää kuulustelutilannetta epäiltyihin rikostapahtumiin. Johdattelu saattaa olla perusteltua myös silloin, mikäli lapsi selkeästi puhuu epätosia asioita.

Johdattelu tulee kuitenkin aina olla etukäteen harkittua ja sen vaikutukset lapsen kertomuksen sisältöön tulee huolellisesti arvioida.

Kuulustelun etenemisestä on hyvä laatia selkeä kuulustelusuunnitelma (kuulustelurunko tai haastattelurunko), jonka avulla kuulustelu sujuu joustavammin. Kuulustelurunko on haastattelijan muistin tueksi tarkoitettu työkalu eikä sitä liitetä esitutkintapöytäkirjaan.

Pelokkaan ja aran lapsen kanssa voi olla tarpeen käyttää ensimmäinen kuulustelukerta tutustumiseen. Jos lapsi tutustumiskerralla alkaa kertoa rikostapahtumasta, se taltioidaan kuulusteluna.

Lapsen kuulustelun toteuttaminen useampana päivänä voi olla tarpeen, etenkin mikäli kerrottavaa ja tapahtumia on paljon, kontaktin luominen vie aikaa, tai lapsi tarvitsee keskittymisen tai psyykkisen vointinsa vuoksi välillä levähdystä kuulustelutilanteesta. Taukojen pitäminen kuulustelun aikana on muutoinkin suositeltavaa, sillä lapsen ohella kuulustelijakin tarvitsee taukoja esimerkiksi kuulustelun jatkon ja lisäkysymysten pohtimiseksi.

Sopiva kuulustelun kesto on yksilöllistä, mutta alle 12-vuotiaan lapsen kuulustelemista yli tunnin kerrallaan pitäisi välttää.

Tarvittaessa totuuden puhumisen tärkeydestä on kerrottava lapselle vielä uudelleen kuulustelun aikana. Esitutkinnassa totuusvelvollisen asianomistajan tai hänen edustajansa kertomus on usein ratkaisevan tärkeä asian selvittelylle, koska rikosasioissa pyritään lapsen ja yleisen edun nimissä saamaan rikosepäilyt selvitettyksi.

6.4 Kuulustelutilojen asianmukaisuus

Lapsen kuuleminen tulisi tehdä tilassa, jossa on sopivat laitteet kuulustelun tallentamista varten, mahdollisuus seurata kuulustelua toisesta huoneesta ja joka muutoinkin on sopiva lapsen kanssa työskentelyyn. Kuulustelutilassa ei kuitenkaan tulisi olla leluja tai muita lapsen mielikuvituksen ja huomion herättäviä virikkeitä.

Kuulemisen sujuvuuden takia olisi suositeltavaa, että tallennuslaitteet (kamera mukaan lukien) olisivat integroituna siten, että ne eivät tule selvästi esiin. Näin lapsi ei kiinnitä niihin liikaa huomiota. Lapselle tulee kuitenkin kertoa kuulustelun tallentamisesta ja näyttää, missä kamera sijaitsee.

Laitteet tulisi sijoittaa siten, että sekä kuulustelija että lapsi näkyvät tallenteelta kasvot kameraan päin. Laitteiden sijoittamisen lisäksi tulee kiinnittää huomiota siihen, että tila on riittävästi äänieristetty, jotta tilan ulkopuolelta kuuluvat äänet eivät häiritse tallentamista. Tallenteelle tallentuvat äänet vaikeuttavat tallenteen myöhempää seuraamista muun muassa tuomioistuimessa.

Ääni- ja kuvatallenteen tiedostomuotoon on syytä kiinnittää huomiota ja varmistaa, että se tallentuu sellaisessa tiedostomuodossa, joka voidaan avata myös tuomioistuimessa.

Lapsen kuulustelussa toteutetaan muotomääräysten osalta samoja vaatimuksia riippumatta siitä, onko lapsi asianomistajana vai todistajana. Samoin rikollisesta teosta epäiltynä olevan lapsen kuuleminen tallennetaan, koska tallenne voi olla tarpeellinen rikosasiassa muutoin muiden rikoksesta epäiltyjen asiassa tai erillisessä siviiliasiassa.

Asianmukaisten kuulustelutilojen ja laitteiden käytön ja hankinnan osalta tulee paikallisesti ottaa huomioon kaikkien toimijoiden tarpeet ja tehdä mahdollisuuksien mukaan yhteistyötä niin tilojen kuin laitteidenkin osalta.

6.5 Lapsen kuulustelutilanteessa läsnä oloon oikeutetut henkilöt

Lasta kuultaessa tulee kuulusteluhuoneessa pääsääntöisesti olla läsnä vain tutkija (tai terveydenhuollon ammattilainen) ja lapsi. Esitutkintalain mukaan alle 15-vuotiaan kuulusteltavan huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Lapsella on oikeus myös avustajaan, tukihenkilöön ja kuulustelutodistajaan. Kuulustelussa / haastattelussa muut läsnä olevat henkilöt voivat seurata lapsen kuulustelua / haastattelua toisesta huoneesta teknisen yhteyden avulla.

Lapsen asiassa edunvalvojana tulee olla tandem-mallin mukaisesti sosiaaliskoulutustaustainen henkilö, elleivät lapsen huoltajat voi toimia hänen asiassa puhevallan käyttäjänä eturistiriidan vuoksi. Edunvalvoja tuo sovittaessa lapsen kuulemistilaisuuteen tai on läsnä kuulemista esimerkiksi koululla toimitettaessa.

Mahdollisesti tarvittavan tulkin asema ja osallistuminen tulee toteuttaa tutkintaa vaarantamatta.

Tutkittavaan asiaan rikoksesta epäillyn asemassa olevan huoltajan ei tule sallia olla läsnä lapsen kuulustelussa. Huoltajan läsnäolon epäämistä kuulustelussa on syytä harkita silloinkin, vaikka huoltaja ei ole epäiltynä. Huoltajan läsnäolon epäämistä kuulustelussa on syytä harkita silloinkin, vaikka huoltaja ei ole epäiltynä, sillä huoltajan läsnäolo usein vaikuttaa jollakin tapaa siihen, mitä lapsi kertoo tai jättää kertomatta. Jos lapselle on määrätty edunvalvojan sijainen sen vuoksi, että toinen vanhemmista on rikoksesta epäiltynä ja epäillyllä on läheinen suhde toiseen huoltajaan, kummankaan huoltajan läsnäoloa kuulustelussa ei tule sallia.

Kuulustelussa mukana olevalle henkilölle on tehtävä selväksi, että hän ei saa millään tavalla puuttua kuulustelun kulkuun.

Syyttäjälle on varattava mahdollisuus ja hänellä on aina oikeus olla läsnä lapsen kuulustelussa.

Kuulusteluhuoneessa läsnä olevien henkilöiden pitää näkyä ja heidät on mainittava ääni- ja kuvatallenteessa. Kuulustelua reaaliaikaisesti muualla seuraamassa olevat henkilöt on mainittava kuulusteltavalle. Heidän nimensä ja asemansa on mainittava kuulustelun alussa ääni- ja kuvatallenteeseen lapsen kehityksen edellyttämällä tavalla.

Joissakin tilanteissa esimerkiksi maininta henkilön etunimestä voi olla riittävä. Tämä on mahdollista, kun lapsen ei oleteta ymmärtävän, mitä eri vi-

ranomaiset tarkoittavat. Lapselle tehtävä riittävä ilmoitus (ja merkintä) voi olla esimerkiksi näin: "Tätä haastattelua seuraa toisessa huoneessa minun työkaverit Pekka, Marja ja Sirpa". Tämän lisäksi tulee selvittää jollakin tasolla asema, jossa "työkaveri" toimii, jos lapsen voidaan edellyttää ymmärtävän asian. Asia voidaan ilmaista lapselle siten, että kerrotaan kuulustelua seuraavista henkilöistä, jotka hoitavat asiaa työnsä puolesta. Kuulusteltavan (myös lapsen) oikeus on tietää, kuka on seuraamassa kuulustelua, kuten poliisi, syyttäjä jne. Asiaa tulee arvioida lapsen ikätason ja kehityskyvyn mukaan. Toisessa tilanteessa riittävä maininta (ja merkintä) kuulustelua seuraavista henkilöistä voisi olla: "Tätä haastattelua seuraa toisessa huoneessa Pekka, joka on poliisi, Marja, joka on syyttäjä ja Sirpa, joka on sosiaalityöntekijä".

6.6 Lapsen kuulustelujen tallentaminen

Kuulustelut tallennetaan ääni- ja kuvatallenteelle, kun lapsi on alle 15 -vuotias ja kuulustelua on tarkoitus käyttää oikeudenkäynnissä todistelutarkoituksessa.

Samoin kuulustelut tallennetaan, kun kysymyksessä on 15 -vuotta täyttänyt lapsi ja on kysymys erikseen määritellyistä tilanteista ja kuulustelua on tarkoitus käyttää oikeudenkäynnissä todistelutarkoituksessa. Tämä on mahdollista, kun kuulusteltavana on:

- 15 –17 -vuotias asianomistaja, joka on erityisen suojelun tarpeessa ottaen huomioon etenkin hänen henkilökohtaiset olosuhteensa ja rikoksen laatu;
- 15 –17-vuotias seksuaalirikoksen (RL 20 luvun 1, 2, 4, 5, 6, 7 tai 7 b §) asianomistaja, joka ei halua tulla oikeudenkäyntiin kuuluttavaksi.²⁴

Lisäksi tallenteen käyttäminen todisteena on mahdollista, kun kuulusteltavaa ei henkisen toiminnan häiriintyneisyyden vuoksi todennäköisesti voida kuulla henkilökohtaisesti aiheuttamatta haittaa kuulusteltavalle. Tutkinnanjohtaja voi päättää kuulustelun taltioimisesta myös muulla tavoin.

Tallennetut kuulustelut puretaan auki sanasta sanaan paperiversioksi (litterointi). Litterointia tarvitaan eri tahojen valmistautumisessa oikeudenkäyntiin ja oikeuden käsittelyssä tarkentamaan käsiteltävää asiaa ja sen sijoitumista lapsen kuulustelussa. Huomion arvoista on, ettei kuulusteluista voida jättää litteroimatta lapsen kuulustelun alkua. Se on tarpeellinen arviointia lapsen kykyä vastata totuudenmukaisesti hänelle esitettäviin kysymyksiin.

Lapsen lisäkuulustelun suhteen toimitaan samoin kuin aiemmissa asiaan liittyvissä kuulusteluissa on toimittu.

²⁴ Tallenteen käyttäminen on mahdollista näiden samojen rikosten yhteydessä myös 18 vuotta täyttäneen asianomistajan osalta, jos kuuleminen oikeudenkäynnissä vaarantaisi hänen terveytensä tai aiheuttaisi muuta vastaavaa merkittävää haittaa.

6.7 Asianosaisten kuulemisperiaate (kontradiktorinen periaate)

Esitutkintalain mukaan kuulusteltavalle on kerrottava hänen asemansa esitutkinnassa ja hänen oikeutensa. Rikoksesta epäillylle on ennen kuulustelua yksilöitävä teko, josta häntä epäillään.

Rikoksesta epäillyllä on oikeus itsekriminointisuojaan. Tämän periaatteen mukaan rikoksesta epäillyllä on oikeus olla myötävaikuttamatta oman syyllisyytensä selvittämiseen. Periaate kuuluu Euroopan ihmisoikeussopimuksen kuudennen artiklan oikeudenmukaista oikeudenkäyntiä koskevan vaatimuksen ytimeen. Oikeus olla myötävaikuttamatta oman rikoksen selvittämiseen on kirjattu myös esitutkintalakiin (4 luku 3 §) ja siitä on myös ilmoitettava rikoksesta epäillylle ennen kuulustelun alkua. Rikoksesta epäillylle on myös ilmoitettava oikeudesta käyttää avustajaa. Kun kysymys on esitutkintatoimenpiteestä, näistä oikeuksista on ilmoitettava myös lasten ja nuorten oikeuspsykiatrian yksikössä lasta kuulusteltaessa. Se tehdään lapsen ikätason ja kehityksen edellyttämällä tavalla.

Joskus rikoksesta epäillyn puhuttaminen tai kuuleminen lapsen kuulusteluun liittyvistä tilanteista on tarpeellista oikeuspsykiatrisessa yksikössä. Tämän tarpeellisuutta tulee kuitenkin arvioida yhdessä poliisin ja oikeuspsykiatrisen yksikön kesken. Poliisi pyytää virka-apuna kuulemaan lasta, mutta rikoksesta epäillyn poliisi kuulustelee itse.

Missään tapauksessa oikeuspsykiatrian yksikössä ei saisi puhuttaa tai kuulla rikoksesta epäiltyä ennen kuin poliisi on kuullut rikoksesta epäiltynä olevan huoltajan. Kysymys on siitä, että oikeus itsekriminointisuojaan voi aiheuttaa sen, ettei rikoksesta epäillyn asemassa oleva enää poliisin suorittamassa kuulustelussa haluakaan lausua samoista asioista kuin oikeuspsykiatrian yksikön suorittamassa haastattelussa.

Poliisin täytyy keskustella lapsen kuulemiseen liittyvän virka-apupyynnön yhteydessä myös siitä, onko oikeuspsykiatrian yksikössä tarvetta kuulla rikoksesta epäiltynä olevaa huoltajaa. Jos sellainen tarve on, poliisin tulisi kuulla tämä ensin rikoksesta epäillyn asemassa tai pyrkiä selvittämään oikeuspsykiatrian yksikön tarvitsemat seikat muulla tavalla.

Tilanne saattaa olla erityisen haasteellinen etenkin silloin, kun rikoksesta epäillylle ei ole lainkaan ilmoitettu itsekriminointisuojusta, mutta hänen kanssaan on jollakin tavalla keskusteltu lapsen kuulustelun yhteydessä tai sitä ennen. Annetut lausumat ovat kuitenkin saattaneet vaikuttaa siihen, millaisia kysymyksiä lapselle esitetään sekä kuulemisen suunnitteluun muutoinkin ja siten myös yksiön asiassa antamaan lausuntoon ja johtopäätöksiin. Kuvatunlainen tilanne saattaa aiheuttaa rikosprosessissa hyödyntämiskieltoa koskevan väitteen. Pahimmassa tapauksessa lapsen oikeuspsykiatrisesta tutkimuksesta tulee hyödyntämiskelvoton.

Tämän välttämiseksi poliisi kuulustelee ensin muut asiassa kuultavat henkilöt, jotka ovat tarpeen kuulla, jolloin he saavat myös asianmukaisesti tiedon oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Tämän jälkeen oikeuspsykiatrian yksikkö voi haastatella vanhempia. Kuulemisjärjestyksellä varmistetaan se, että rikoksesta epäillyllä on tosiasiallinen mahdollisuus päättää, mitä tietoja

hän haastattelussa antaa ja luopuuko hän mahdollisesti ja missä määrin itsekriminointisuojastaan. Poliisin on myös syytä kertoa jo kuulusteluvaiheessa vanhemmille oikeuspsykiatrian yksikön käytännöistä ja siitä, että lapsen kuulemisen suunnittelemiseksi usein haastatellaan myös vanhempia.

On tärkeää, että kuulemisjärjestyksestä varmistutaan heti ensimmäisessä viranomaispalaverissa tutkimuksen suunnitteluvaiheessa. Tähän viranomaispalaveriin ei kutsuta rikoksesta epäiltynä olevaa huoltajaa, huoltajaa, jota ei epäillä, eikä huoltajien sijaan erikseen määrättyä edunvalvojaa.

Asianosaisella on oikeus saada tietoonsa, mitä esitutkinnassa on käynyt ilmi, niin pian kuin siitä ei voi aiheutua haittaa rikoksen selvittämiseksi. Rikoksesta epäillylle tulisi esittää lapsen kuulustelu mahdollisimman pian lapsen kuulustelun jälkeen. Rikoksesta epäillyllä on oikeus esittää lapselle kysymyksiä (vastakuulustelumahdollisuus), jolloin lasta on kuulusteltava uudelleen.

Lapsen uusintakuulustelun tekeminen pitkän ajan kuluttua alkuperäisestä kuulustelusta vähentää kertomuksen luotettavuutta ja saattaa aiheuttaa lapselle lisäkärsimystä. Siksi vastakuulustelumahdollisuuden antaminen mahdollisimman pian lapsen kuulustelun jälkeen olisi välttämätöntä. Näin mahdollinen uusintakuulustelu ei siirry kovin pitkän ajan päähän ensimmäisestä kuulustelusta. Rikoksesta epäillyn ei tulisi ainakaan tutkinnan alkuvaiheessa sallia seurata reaaliaikaisesti lapsen kuulustelua. Rikoksesta epäillyn läsnäolo saattaa vaikuttaa lapsen kertomuksen sisältöön tai ylipäättään halukkuuteen puhua kuulustelussa.

Uusintakuulustelun tekeminen lapselle pian ensimmäisen kuulustelun jälkeen parantaa mahdollisuuksia saada lapselta tarvittavia tietoja vastakuulustelukysymysten ja vaihtoehtoisten hypoteesien selvittämiseksi. Vastakuulustelun ajankohtaa määritettäessä ei voida antaa painoarvoa pelkäämään sille, miten rikoksesta epäilty arvioi tarvettaan esitutkintamateriaalin saamiseen. Uusintakuulustelun ajankohtaa harkittaessa ei ole välttämätöntä siirtää kuulustelun ajankohtaa rikoksesta epäillyn edellyttämällä tavalla siihen asti, kun rikoksesta epäilty on saanut tietoonsa kaikki esitutkinnassa ilmenneet seikat. Tarvittaessa tutkinnanjohtaja voi tehdä esitutkintapäätöksen lapsen uusintakuulustelun toteuttamiseen vastoin rikoksesta epäillyn näkemystä. Tässä tilanteessa lapsen jo kertomien asioiden läpikäyminen ja luotettavuuden arvioiminen ovat tärkeää. Vastakuulustelun mahdollisuus edellyttää, että rikoksesta epäilty saa tietoonsa lapsen kuulustelun. Sen sijaan esitutkintalain mukaisessa loppulausuntomenettelyssä otetaan kantaa koko aineistoon.

Rikoksesta epäillylle on aina varattava mahdollisuus kuulustelumateriaaliin tutustumiseen poliisin tiloissa. Hän saa tallenteesta kirjoitetun paperiversi-
on ja sen lisäksi hänellä on oikeus katsoa ääni- ja kuvatallenne poliisin tiloissa sekä laatia halutessaan kysymyksiä lapselle.

Rikoksesta epäillyn kuulusteluun on tehtävä merkintä kysymysten esittämisen mahdollisuudesta ja hänen kannanottonsa on kirjattava kuulustelupöytäkirjaan. Rikoksesta epäillylle on kuulustelussa kerrottava, mitä vastakuulustelumahdollisuudesta luopuminen tarkoittaa eli luopuessaan siitä hänellä

ei ole enää oikeutta rikosprosessin myöhemmässä vaiheessa esittää lapselle kysymyksiä.

Rikoksesta epäillyn tulisi pääsääntöisesti kirjallisesti laatia ne kysymykset, joita hän toivoo esitettävän kuultavana olevalle lapselle. Poliisi voi tarvittaessa muokata kysymyksiä siten, että niiden esittäminen on lapselle sopivaa. Alatyylisiä kysymyksiä ja törkeyksiä tai asian kannalta epärelevantteja kysymyksiä ei tule lapselle esittää. Kysymykset eivät saa olla muodoltaan johdattelevia, vaan niitä voidaan muokata siten, että lapsi voi antaa niihin vastauksen mahdollisimman itsenäisellä kerronnalla. Vastakuulustelukysymyksiä koskevat samat valtakunnalliset ohjeistukset kuin lasten kuulustelutilanteita ylipäätään. Kysymysten muokkauksessa poliisi voi tarvittaessa käyttää asiantuntijan apua. Sekä alkuperäinen että muokattu kysymyslusetelo säilytetään mahdollista kuulustelun oikeudellista arviointia varten.

Asiantuntijalle on varattava mahdollisuus kuulustelukertomuksensa täydentämiseen.

7 Esitutkinta-aineistoon liittyviä näkökohtia

7.1 Loppulausunto

Asianosaisilla on oikeus loppulausuntomenettelyyn. Jos asianosaiset pyytävät saada antaa loppulausunnon, tähän pyyntöön tulee yleensä suostua. Yleensä loppulausuntomenettely selkeyttää riidattomien ja riidanalaisen kysymysten käsittelyä oikeudenkäynnissä.

7.2 Asiantuntijalausunto lapsen kuulustelusta

Lapsen kuulustelukertomuksen arvioimiseksi voidaan pyytää terveydenhuollon ammattihenkilöltä asiantuntijalausuntoja niissä tilanteissa, joissa lausunnolla voidaan katsoa olevan merkitystä asian esitutkinnassa, syyteharkinnassa tai tuomioistuinkäsittelyssä. Näissä tilanteissa on kysymys esimerkiksi oikeuspsykologian/oikeuspsykiatrian yksiköiden tutkimuksia koskevista lausunnoista, lapsen kertomuksen luotettavuuden arvioimisesta tai asiantuntijan tai poliisin suorittaman kuulustelun luotettavuuden arvioimisesta.

Asiantuntijalausunnon pyytämisestä päättää tutkinnanjohtaja tai syyttäjä. Asiantuntijalausunnon tarpeen selvittämiseksi tulisi tutkinnanjohtajan keskustella asiassa syyteharkintaa suorittavan syyttäjän kanssa.

7.3 Asiantuntijalausunto rikoksen (RL 20:6) tunnusmerkistökäytöstä "on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä"

Lapsiin kohdistuneessa seksuaalirikoksessa, kuten lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä (RL 20:6) on yhtenä tunnusmerkistökäytönä teon luonne, joka on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä. Tämän tunnusmerkistökäytön osoittaminen edellyttää yleensä asiantuntijalausunnon hankkimista teon luonteesta ja vaikutuksista lapsen kehitykselle. Tunnusmerkistön täyttymisen lisäksi asiassa on osoitettava lapselle aiheutuneen haitan määrä ja sisältö. Näiden kysymysten arviointi esitutkintayhteistyössä on tarpeen. Tämän tunnusmerkistöä koskevan selvityksen lisäksi esitutkinnassa selvi-

tetään ne henkilövahingot ja kärsimyksen määrä yms. vahingot, kuten seuraavassa on vahingonkorvauksien osalta todettu. Asiantuntijalausunto voi olla tarpeen myös vahingonkorvausten määrien selvittämiseksi.

Psyykkisen haitan arviosta voidaan pyytää lausunto lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisesta tutkimusyksiköstä. Pyyntö kannattaa yhdistää samaan virka-apupyynnöön lapsen kuulustelusta. Mikäli lapsesta ei ole tehty virka-apupyynnöä oikeuspsykiatrian tutkimusyksikköön tai hänellä on jo jonkinlainen hoitokontakti (esimerkiksi lastenpsykiatria, nuorisopsykiatria) voidaan lausuntoa pyytää myös tältä hoitavalta taholta. Tämän haitan arvioinnin pyytäminen kuuluu esitutkinnessa tehtäviin samalla tavalla kuin rikoksesta aiheutuneen vahingon selvittäminen.

7.4 Asiantuntijalausunto lapselle aiheutuneista seurauksista

Lapselle voi aiheutua rikoksen johdosta monenlaisia seurauksia. Esitutkinnessa selvitettäviin asioihin kuuluu myös vahingonkorvauksiin liittyvät asiat ja perusteet sekä määrät. Lapsella on oikeus saada hyvitys henkilö- ja esinevahingoista sekä tietyin edellytyksin kärsimyksestä siten kuin vahingonkorvauslaissa (412/1974) säädetään. Tässä ohjeessa käsitellään vain tyypillisimpiä korvauslajeja, jotka lapsiin kohdistuvissa rikoksissa voivat olla käsillä. Mainittujen lisäksi vahingonkorvausoikeus kattaa oikeuden ansionmenetykseen ja kuolemantapauksen aiheuttamiin korvauksiin (VahL 5:3, 5:4 ja 5:4b) ja kärsimyskorvaukseen (VahL 5:4a),

Henkilövahingon kärsineellä on oikeus korvaukseen (VahL 5:2):

1. tarpeellisista sairaanhoitokustannuksista ja muista tarpeellisista kuluista;
2. ansionmenetyksestä;
3. kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta;
4. pysyvästä haitasta.

Kivusta ja särystä sekä muusta tilapäisestä haitasta määrätään korvaus ottamalla huomioon erityisesti henkilövahingon laatu ja vaikeusaste, sen edellyttämän hoidon laatu ja kestoaika sekä haitan kestoaika. Näiden korvausten määrien osalta on tarkoituksenmukaista ohjata asianomistajaa tai tämän edustajaa käyttämään henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia.²⁵

Pysyvästä haitasta määrätään korvaus ottamalla huomioon henkilövahingon laatu ja vaikeusaste sekä vahinkoa kärsineen ikä. Korvausta korottavana tekijänä voidaan lisäksi ottaa huomioon henkilövahingosta vahinkoa kärsineelle aiheutunut elämänlaadun erityinen heikentyminen.

Edellä mainittujen lisäksi henkilövahingon kärsineellä on oikeus saada muiden vahingosta johtuvien toimenpiteiden korvaamista, jos ne ovat omiaan edistämään henkilövahingon kärsineen tervehtymistä tai kuntoutumista (VahL 5:2d). Korvausta maksetaan enintään siihen saakka, kun henkilövahingon kärsineen terveydentila vahinkotapahtuman jälkeen on vakiintunut.

²⁵ Henkilövahinkoasiain neuvottelukunnan suosituksia on löydettävissä internetsivulta: https://oikeusministerio.fi/documents/1410853/5047355/HEVA_suositukset_2017.pdf/7fc57b69-133c-475b-9687-c323cd6e00c3/HEVA_suositukset_2017.pdf.pdf

Oikeus korvaukseen *loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä* (VahL 5:6) on sillä:

1. jonka vapautta, rauhaa, kunniaa tai yksityiselämää on rangaistavaksi säädetyllä teolla loukattu;
2. jota on rangaistavaksi säädetyllä teolla syrjitty;
3. jonka henkilökohtaista koskemattomuutta on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu;
4. jonka ihmisarvoa on tahallaan tai törkeästä huolimattomuudesta vakavasti loukattu muulla, 1–3 kohdassa tarkoitettuihin loukkauksiin verrattavalla tavalla.

Loukkauksen aiheuttamasta kärsimyksestä määrätään korvausta kärsimyksen perusteella, jonka loukkaus on omiaan aiheuttamaan ottaen erityisesti huomioon loukkauksen laatu, loukatun asema, loukkaajan ja loukatun välinen suhde sekä loukkauksen julkisuus. Henkilökohtaisen koskemattomuuden vakavalla loukkauksella korostetaan kärsimyksen korvattavuuden alan laajentamistarvetta mainitsematta häirinnän tai kiusaamisen rikosnimikkeitä. Ihmisarvon vakava loukkaus tulee sovellettavaksi, jos muut säännöksen kohdat eivät sovellu.²⁶

Henkilövahingon kärsineen vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla sekä muulla näihin rinnastettavalla henkilövahingon kärsineelle erityisen läheisellä henkilöllä on erityisestä syystä oikeus kohtuulliseen korvaukseen tarpeellisista kuluista ja ansionmenetyksestä, jotka heille aiheutuvat henkilövahingon kärsineen hoitamisesta (VahL 5:2d).

Vahingonkorvauslain mukaan psyykkinen haitta (ja fyysinen haitta) on henkilövahinko. Tilapäisen haitan toteamiseen tarvitaan aina lääkärin lausunto eli haitan pitää olla lääketieteellisesti todennettavissa. Kyseessä voi olla esimerkiksi rikoksen vuoksi aiheutunut psykiatrinen tilapäinen sairaus kuten traumaperäinen stressihäiriö. Siksi lääkärinlausunnon hankkiminen sekä psyykkisestä että fyysisestä haitasta on yleensä välttämätöntä. Lisäksi erilaisten fyysisten vammojen valokuvaaminen ja tämän näytön liittäminen esitutkintapöytäkirjaan on välttämätöntä.

7.5 Esitutinnan päättäminen

Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnan päättämisessä sovelletaan sitä koskevaa lainsäädäntöä ja siitä annettua ohjeistusta. Lapsiin kohdistuvien rikosten tutkinnassa on kuitenkin huomioitava, että ennen asian päättämistä on huolehdittu lapsen puhevallan käyttämiseen liittyvistä asioista. Lisäksi asian päättämiseen johtanut ratkaisu on perusteltava hyvin muiden ratkaisujen tavoin. Lapsen haavoittuva asema edellyttää erityistä tarkkuutta perustelujen laadinnassa.

Esitutinnan päätöksessä tulee olla päätöksen perustelut siten, että on punnittu rikoksesta epäiltyä sekä puolesta että vastaan vaikuttavien seikkojen ja todisteiden osalta (ETL 11:1). Päätöksen perusteleminen riittävällä tavalla edellyttää myös esitutkinnan toimittamista näiden periaatteiden mukaisesti (ETL 4:1).

²⁶ HE 167/2003 vp, s. 23, 57 - 58.

7.6 Esitutkinta-aineiston salassapito

Julkisuuslain (621/1999) 24 §:n 3 kohdan mukaan poliisille tehty ilmoitus rikoksesta ja esitutkintaa varten saadut ja laaditut asiakirjat ovat salassa pidettäviä asiakirjoja, jollei ole ilmeistä, että tiedon antaminen niistä ei vaaranna rikoksen selvittämistä tai tutkinnan tarkoituksen toteutumista tai ilman painavaa syytä aiheuta asianosaisille vahinkoa tai kärsimystä.

Esitutkinnassa taltioidusta lapsen kuulustelusta tehty tallenne tulee laittaa esitutkintapöytäkirjan liitteeksi, mikäli kuulustelua / haastattelua ei ole litteroitu tekstiksi. Jos kuulustelu / haastattelu on litteroitu, pöytäkirjan liitteeksi riittää litteroitu kertomus. Ääni- ja kuvatallenteesta tieto voidaan antaa vain luovuttamalla tallenne esitutkintaviranomaisen luona nähtäväksi, jos tallenteen sisältö huomioon ottaen on syytä olettaa, että tiedon antaminen muulla tavoin voisi johtaa tallenteessa esiintyvän henkilön yksityisyyden suojan loukkaamiseen (ETL 9:7.2). Esitutkinnassa tehdyt tallenteet ja litteroinnit toimitetaan aina syyttäjälle.

Poliisiylijohtaja

Seppo Kolehmainen

Poliisitarkastaja

Pekka Heikkinen

Asiakirja on sähköisesti allekirjoitettu asianhallintajärjestelmässä. Poliisi 23.12.2019 klo 09:39. Allekirjoituksen oikeellisuuden voi todentaa kirjaa-
mosta.

Jakelu

Poliisihallituksen yksiköt
Poliisilaitokset
Keskusrikospoliisi
Poliisiammattikorkeakoulu

Tiedoksi

Sisäministeriön poliisiosasto
Suojelupoliisi
Ahvenanmaan poliisiviranomainen
Sinetti-ohjekirjasto/Esikunta
Sosiaali- ja terveysministeriö
Oikeusministeriö
Opetus- ja kulttuuriministeriö
Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos
Kuntaliitto
Rikosuhripäivystys